SVENSKT NÄRINGSLIV

Yrkesutbildningar – sju europeiska exempel

JUNI 2021

Författare: Amelie von Zweigbergk

Innehåll

Sammanfattning 2

1. Att framtidssäkra yrkesutbildningen i EU 4

2. Sju länder – sju arbetsmarknader 6
Demografiska aspekter 6
Så ser arbetsmarknaden ut för yrkesutbildade 7
Finansiering 10

3. Land för land 12
Danmark 12
England 13
Frankrike 16
Finland 19
Nederländerna 22
Norge 24
Tyskland 27

4. Yrkesutbildning – jämförelse mellan sju europeiska länder 30
Tio grundfrågor – sju länder 30

Källor 45

Bilaga 1. Röster om utmaningar och möjligheter inom yrkesutbildningen – intervjuer med experter inom yrkesutbildning 49

Sammanfattning

Med ett nytt EU-fördrag, Osnabrückfördraget, riktas än en gång fokus på yrkesutbildningen. Osnabrückfördraget beskrivs som ett sätt att framtidssäkra yrkesutbildningen i EU. När man skissade på fördraget fanns ingen epidemi i Europa, men när den väl kom blev Osnabrückfördraget också en del i ett helt batteri med åtgärder för att få Europas ekonomier på fötter igen.

Fördraget antogs den 30 november 2020 och har undertecknats av kommissionen, medlemsstater, EEA-länderna och de sociala parterna.

I den här rapporten har vi gått igenom sju av våra grannländers yrkesutbildningar och jämfört deras system och effekter med det svenska systemet. Vi har utgått från Eurostats databas 2017–2020 Education and training, Cedefops rapport Developments in vocational education and training policy från 2020 och OECD:s rapporter Education at a Glance (2020, 2018), Getting Skills Right (2016) och Skills Beyond School (2014). Till detta kommer material som är mer specifikt kopplat till något av de undersökta länderna och ett antal intervjuer med representanter från bland annat Cedefop och Unesco Institute for Lifelong Learning (UIL).

Hur man gör yrkesutbildningen mer attraktiv för unga har varit en av de stora utbildningsfrågorna inom EU. Utgångsläget för länderna i den här rapporten är mycket olika. Medan Sverige, Frankrike och Danmark har 35–39 procent yrkeselever, stoltserar Nederländerna och Finland med ungefär sju av tio elever på yrkesprogram.

En av grundfrågorna i rapporten har varit hur branscherna är med och styr yrkesutbildningen. De flesta länder i den här undersökningen har system där branscherna har ett starkare inflytande över yrkesutbildningarna än i Sverige, eller rent av äger dem. Exempel på hur branscherna har ett starkt inflytande är att de listar yrkeskvalifikationer och ställer krav på dessa, tar fram och genomför yrkesprov och ackrediterar företag som tar emot praktikanter och lärlingar.

De länder som har ett utpräglat lärlingssystem har högst etablering på arbetsmarknaden efter avslutad yrkesutbildning. Sverige ligger bra till i jämförelse med de länder som har ett mer blandat system av skolförlagd utbildning och lärlingsutbildning. I Sverige har man generellt goda chanser att skaffa sig ett arbete om man har en fullgjord gymnasieutbildning, oavsett om det är en högskoleförberedande eller en yrkesutbildning som man har gått. Sverige har den högsta utbildningströskeln för att komma in på arbetsmarknaden av de undersökta länderna. Utan en gymnasieutbildning är det mycket svårt att få ett fast arbete.

En annan fråga som vi belyser i rapporten är hur lång utbildningen är i de olika länderna och vilken behörighet som eleverna får efter fullgjort yrkesprogram. I Sverige har det varit stort fokus på innehållet under gymnasiets treåriga utbildningar. En särskilt debatterad fråga har varit om yrkeseleverna skulle läsa in allmän behörighet eller inte, och om det i så fall skulle inkräkta på den tid som eleverna behöver till fördjupning och befästning av yrkeskunskaper. I rapporten finner vi att sex av sju länder har sammantaget längre utbildningar (det vill säga eleverna är äldre när de avslutar sina yrkesstudier) än i Sverige. I våra grannländer Norge och Danmark finns möjlighet att redan under gymnasietiden välja till ytterligare kurser, och få förlängd utbildningstid, för att få en kombinerad yrkesexamen och högskoleförberedande examen. I andra länder finns å andra sidan en stor flexibilitet i hur långa yrkesstudier man kan välja. I Tyskland utnyttjar många elever möjligheten att gå i en mer sömlös gymnasieskole-YH-yrkesutbildning. I Finland får samtliga yrkeselever behörighet till vidare studier utan att göra några särskilda tillval.

Vi hoppas att den här rapporten ska ge inspiration till hur Sverige ska kunna förnya sin yrkesutbildning i framtiden!

Stockholm 8 juni 2021

1. Att framtidssäkra yrkesutbildningen i EU

EU har alltsedan Köpenhamnsprocessen (2002) fokuserat på hur man ska förbättra kvaliteten och öka attraktiviteten på yrkesutbildningarna i Europa. Bakgrunden har varit att många länder har haft svårt att få elever intresserade för yrkesutbildning, som syns i diagram 1, men också att yrkesutbildning ibland har varit lågt prioriterad inom politiken.

Diagram 1. Andel som väljer yrkesutbildning på gymnasienivå

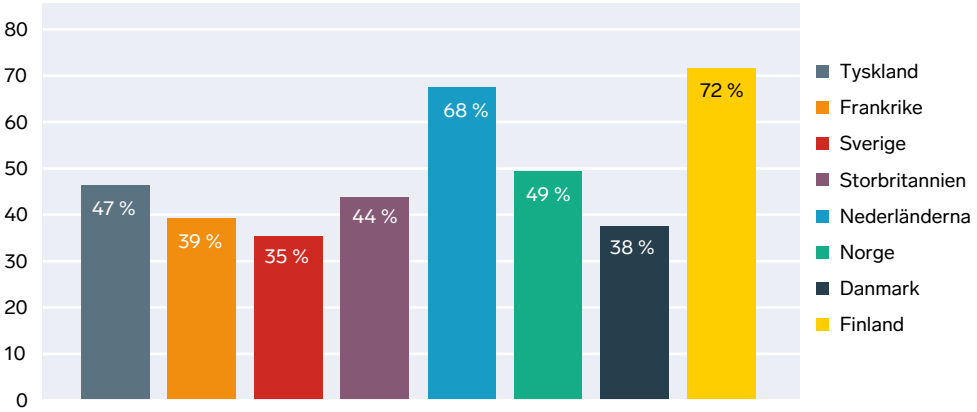

Källa: Eurostat, 2018

Bakom Köpenhamnsprocessen stod Europeiska kommissionen, medlemsstaterna, kandidatländerna och de sociala parterna (däribland yrkesutbildningsutövare och lärarfack). I Köpenhamnsprocessen lovar länderna att fokusera på högkvalitativ yrkesutbildning och att involvera alla sociala parter för att få en utbildning som är väl förankrad i vad arbetsmarknaden behöver.

Efter Köpenhamnsprocessen har fördraget konfirmerats fyra gånger (Maastricht 2004, Helsingfors 2006, Bordeaux 2008, Brygge 2010) för att sedan få nya mål för 2015–2020 i Riga (2015).

Eftersom 2020 var sista året för Riga-målen presenterade det tyska ordförandeskapet ett nytt fördrag – Osnabrückfördraget – som har tagit fram nya mål för 2021–2025. Fördraget antogs den 30 november 2020 och har undertecknats av kommissionen, medlemsstater, EEA-länderna och de sociala parterna.

Osnabrückfördraget beskrivs som ett sätt att framtidssäkra yrkesutbildningen i EU. När man skissade på fördraget fanns ingen epidemi i Europa, men när den väl kom blev Osnabrückfördraget också en del i ett helt batteri med åtgärder för att få Europas ekonomier på fötter igen.

När Nicolas Schmit, kommissionär med ansvar för sysselsättning och sociala rättigheter, och Thierry Breton, kommissionär med ansvar för den inre marknaden, presenterade fördraget beskrev de det som ”The engine for the recovery from the pandemic”. De kunde också berätta att fördraget redan fått sina första partnerskap: parter från fordonsindustrin, försvarsindustrin, mikroelektronik och flygindustrin hade redan tillsammans ingått en ”Pact for skills” utifrån Osnabrückfördragets idéer.

Osnabrückfördraget står på fyra ben:

- uthållighet och kvalitet i yrkesutbildningen
- livslångt lärande
- grön omställning
- mobilitet inom EU.

I beskrivningen av Osnabrückfördraget lyfter alla politiker och intressegrupper upp att det är livsviktigt att få till en innovativ yrkesutbildning. Grön omställning, digitalisering och innovation är i fokus, och förhoppningarna är att utbildningarna ska leda till anställningsbarhet och en förbättrad ekonomi i förlängningen. Till exempel beskriver Ceemet, en europeisk arbetsgivarorganisation för industri och teknikbranschen, vikten av ökad mobilitet och att alla ungdomar ska kunna få tillgång till modern yrkesutbildning, och att detta är särskilt viktigt eftersom EU har en åldrande befolkning. Man skriver också att kopplingen mellan yrkesutbildning och högskola måste bli bättre, för att öka attraktiviteten.

I Osnabrückfördraget finns ett antal punkter som parterna lovar att arbeta för under perioden. När det gäller uthållighet och kvalitet nämns vikten av att yrkesutbildningar och högskoleutbildningar ska vara lika och att de ska vara nära kopplade till varandra. Yrkesutbildning och lärling på EQF-nivå 5 och högre lyfts fram. Målen för en grön omställning innehåller mål om utbyte av kunskap mellan länder och parter – allt från läroplaner till pedagogiska upplägg. Länderna ska också verka för att fler personer utbildas inom grön omställning. När det gäller mobilitet ska Europass utvecklas vidare, så kallad learning outcome ska vara utgångspunkten för utbildning inom EU och olika projekt för ökat utbyte av såväl yrkeslärare som studenter ska understödjas.

Osnabrückfördraget är i sin tur en del av European Skills Agenda, som är en agenda för alla utbildningsområden. Här beskrivs hur EU ska möta framtida utbildningsbehov. Ett av de mål som finns med i Skills Agenda, som också berör Vocational Education and Training (VET), är målet att öka andelen vuxna med grundläggande digital kompetens från 56 procent till 70 procent till år 2025. Förslaget om microcredentials (se intervjun med Jens Björnåvold från Cedefop) finns också med. Skills Agenda är i sin tur kopplad till det stora återhämtningspaketet som är en stor budgetsatsning på utbildning, EU:s digitala strategi, strategin för små och medelstora företag och ökat stöd för ungdomsarbetslösa.

Intressanta områden inom European Skills Agenda är några av de flaggskeppsaktiviteter som man fattat beslut om: en samlad kunskap om efterfrågan på yrkeskunniga (via AI), learning outcome och Europass.

2. Sju länder – sju arbetsmarknader

I detta avsnitt kommer sju länder plus Sverige att jämföras utifrån yrkesutbildningens uppbyggnad och dess koppling till ländernas demografi och arbetsmarknad. Materialet i detta kapitel är i huvudsak inhämtat från Cedefop, EU:s myndighet för livslångt lärande, och deras rapporter på nationsnivå som sedan har jämförts med övergripande data från Eurostat.

Demografiska aspekter

Hur ser våra utvalda länder ut, rent demografiskt? Om man väljer att titta på andelen invånare som är riktigt unga eller som är pensionärer ser man att våra utvalda länder är i helt olika läge. Medan Tyskland har såväl få unga som en mycket stor andel pensionärer (mer än var femte invånare) har Norge en relativt sett hög andel yngre och en mindre andel äldre än de andra länderna. Sverige och Frankrike har en mycket lik demografisk utveckling med förhållandevis många unga, medan man ligger i mitten av fältet när det gäller andel invånare över 65 år. För Tyskland, Nederländerna och Finland väntar en problematisk tid med relativt sett små ungdomskullar som ska ta över på arbetsmarknaden, samtidigt som man har en stor andel äldre i befolkningen. Se diagram 2.

Diagram 2. Andel yngsta och äldsta medborgare

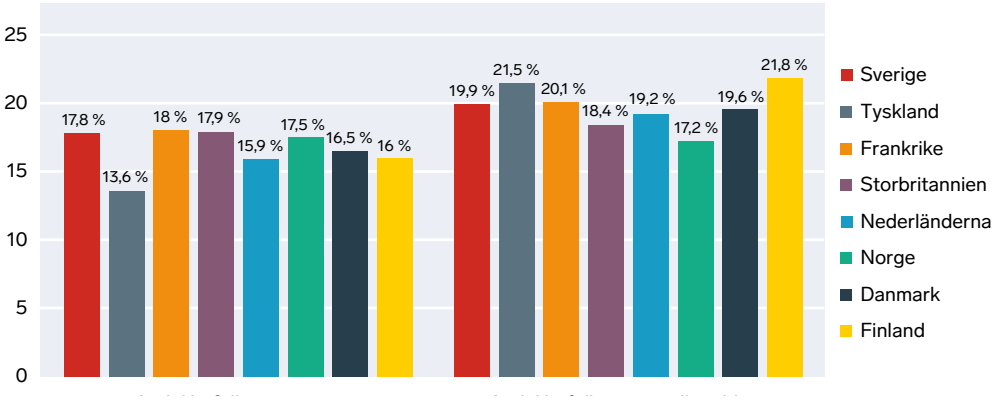

Notera att detta diagram endast visar på skillnader mellan två olika ålderssegment

Källa Eurostat, 2018.

Hur stor andel av befolkningen är född utomlands? Som syns i diagram 3 ligger Sverige i topp med 18,5 procent och Tyskland som nummer två på 16,6 procent. Ett observandum är att Tyskland har en stor andel utlandsfödda i sin befolkning men att man trots detta har en låg andel unga i sin befolkning. Finland sticker ut med sina låga 6,6 procent utlandsfödda. Här finns också en delförklaring till att Finland har en åldrad befolkning. En annan intressant iakttagelse är att såväl Tyskland som Sverige har höga tal samtidigt som man har ett officiellt språk (tyska respektive svenska) som inte talas av den överväldigande majoriteten av alla utlandsfödda när man kommit till landet. Frankrike och Storbritannien kan motsatsvis antas ha många utlandsfödda som faktiskt har samma modersmål som de land de nu är invånare i, och därmed mindre av språkliga problem. Detta är dock inget som man ser i arbetslöshetsstatistiken. Inte minst Tyskland har en låg arbetslöshet, och flyktingar och invandrare har en snabb väg in på arbetsmarknaden trots eventuella problem med språket. I Sverige hänger arbetslöshet och brist på utbildning intimt ihop. Att ha en gymnasieutbildning är mycket viktigt för att få ett arbete. Att klara svenskan är i sin tur ett krav för att klara en gymnasieutbildning.

Diagram 3. Andel av befolkning född utomlands

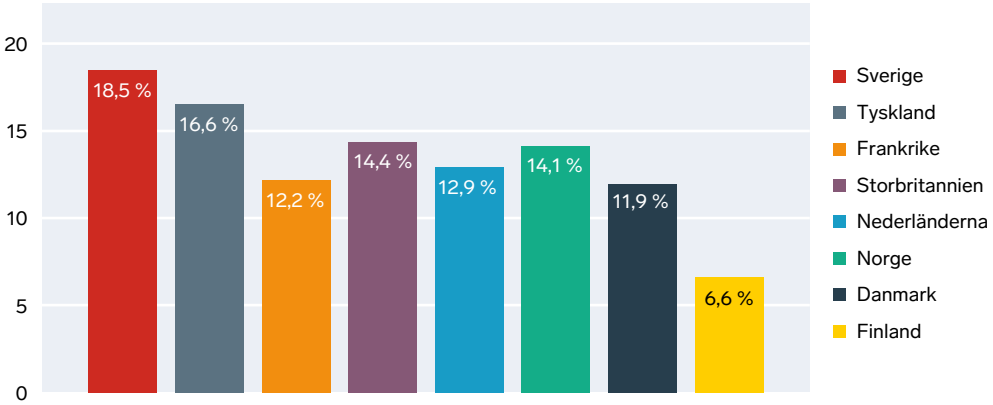

Notera att detta diagram inte tar hänsyn till andra generationens invandrare men invandrare från grannländer

Källa: Eurostat, 2019.

Så ser arbetsmarknaden ut för yrkesutbildade

Hur ser arbetsmarknaden ut i de undersökta länderna? Det är stor skillnad mellan länderna, men det är också en påtaglig skillnad mellan personer med olika utbildningsbakgrund. Bland personer med låg utbildningsbakgrund (grundskolenivå) utmärker sig Sverige, Frankrike och Finland med en hög arbetslöshet. Här ligger de övriga länderna på mellan 5 och 8 procents arbetslöshet. Sverige ligger på en tredubbelt så hög nivå arbetslösa bland dem med låg utbildningsnivå jämfört med till exempel Nederländerna och Storbritannien.

Om man istället väljer att titta på dem som tagit examen från gymnasiet ser situationen annorlunda ut, som diagram 4 visar. Här har Sverige hamnat i mittenspannet, medan däremot Finland och Frankrike har fortsatt höga arbetslöshetssiffror. Det är lika sannolikt att en person från Finland med gymnasieexamen blir arbetslös som att en

lågutbildad person i Tyskland eller Nederländerna blir det. Om man sedan tittar på de som har en högre utbildning (postgymnasial) blir trenden ännu tydligare: Finland och Frankrike har problem med arbetslöshet även bland sin högutbildade befolkning. Sverige har i sammanhanget låg arbetslöshet bland sina akademiker men hög arbetslöshet bland dem med ingen eller låg utbildning.

Diagram 4. Arbetslöshet inom olika utbildningsnivåer (25–64 år)

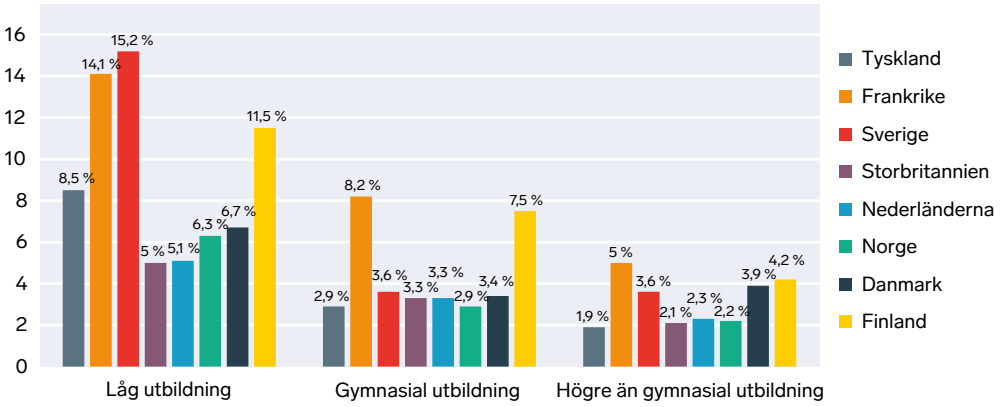

Källa OECD, 2018.

En pendang till diagram 4 är detta: Hur ser sysselsättningsgraden ut bland nyexaminerade från en yrkesutbildning? Eurostat har mätt sysselsättningsgraden tre år efter examination. Se diagram 5 och 6. Här får man ytterligare en beskrivning av de problem som personer som gått en gymnasial utbildning har att komma ut på arbetsmarknaden i Frankrike och Finland. I länder med väl utbyggt lärlingssystem, Tyskland och Nederländerna, är sysselsättningsgraden hög bland nyexaminerade, så även i Norge som har ett kombisystem. Väl värt att poängtera är att Sverige ligger fjärde högst. För de elever som väljer en yrkesutbildning väntar goda arbetsmarknadsmöjligheter.

Diagram 5. Nyexaminerade yrkeselevers sysselsättningsgrad (Norden)

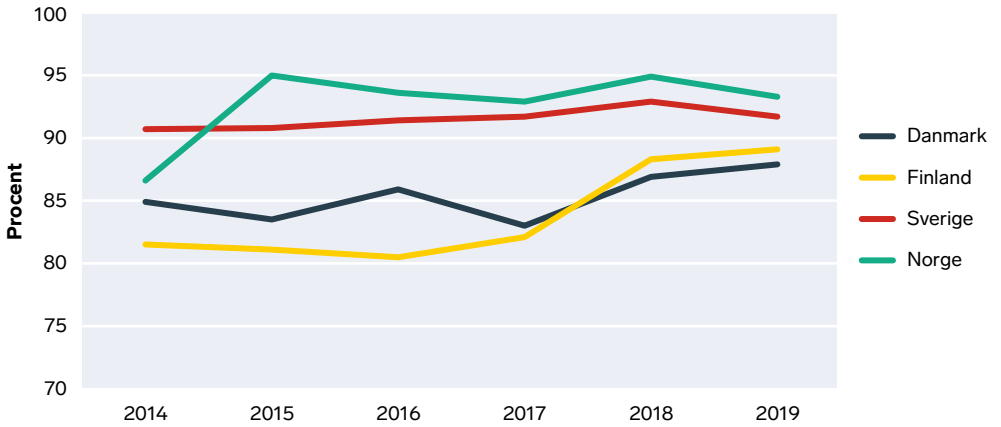

Avser personer mellan 15 och 34 år som examinerats inom de senaste tre åren från en yrkesutbildning.
Källa: Eurostat, 2019.

Diagram 6. Nyexaminerade yrkeselevers sysselsättningsgrad (övriga länder)

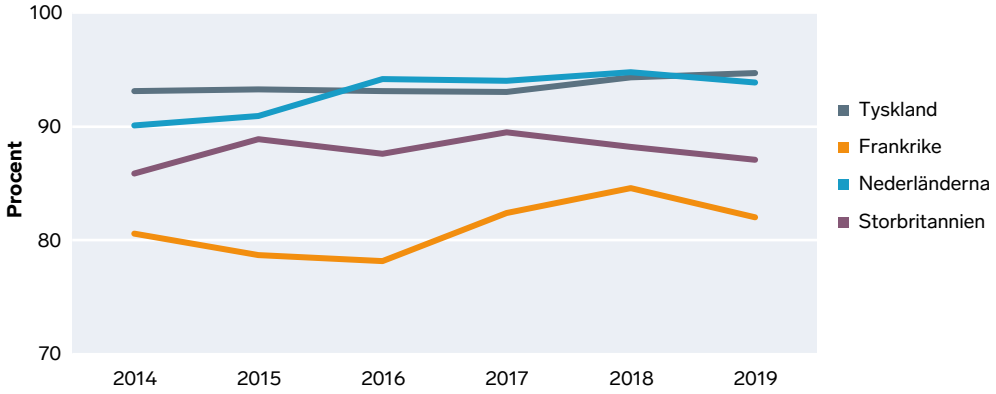

Avser personer mellan 15 och 34 år som examinerats inom de senaste tre åren från en yrkesutbildning.
Källa: Eurostat, 2019.

Hur lång tid tar det då för en person som gått ett yrkesprogram eller som lärling att få sitt första jobb? Det tar lång tid att få sitt första arbete i Frankrike och Finland. Det speglar också att det över huvud taget är svårt att komma in på arbetsmarknaden för personer med en yrkesutbildning i dessa länder. Å andra sidan har Storbritannien en låg sysselsättningsgrad bland personer med yrkesutbildning samtidigt som det går fort (kortast tid av alla länder som är med i denna redovisning) att få sitt första arbete där. Nederländerna, som har ett väl utbyggt lärlingssystem, har också en låg tröskel in på arbetsmarknaden för yrkesutbildade. Se diagram 7.

Diagram 7. Antal månader det tar för ungdomar med endast gymnasieexamen att få sitt första arbete (elever med examensår 2009)

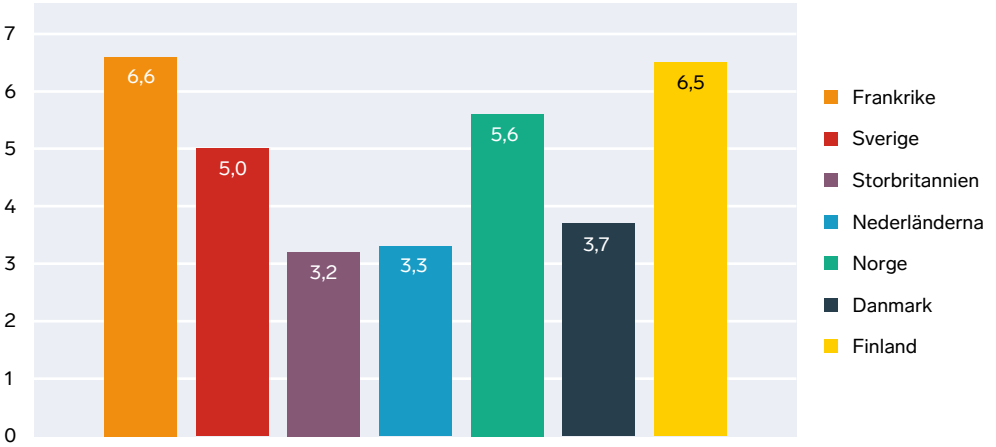

Källa: Eurostat, 2019.

I diagram 8 har vi belyst hur utbildningsbakgrunden ser ut bland dem som har arbeten som har låga kvalifikationskrav. Hur stor andel har faktiskt en högre utbildning än vad som krävs? Här utmärker sig Finland återigen med en stor grupp personer som har en högre eller mycket högre utbildning än vad yrket egentligen kräver. Över 70 procent av löntagarna i Finland som har ett yrke med låga kvalifikationskrav har en gymnasieexamen eller högre utbildning än så. Nederländerna utmärker sig med att ha en förhållandevis låg andel överutbildade, medan övriga länder ligger på en liknande nivå – däribland Sverige. De här siffrorna bekräftar att Finland har många invånare som har svårt att hitta ett arbete som motsvarar deras utbildning.

Diagram 8. Andel löntagare med minst gymnasial utbildning inom yrken med låga kvalifikationskrav

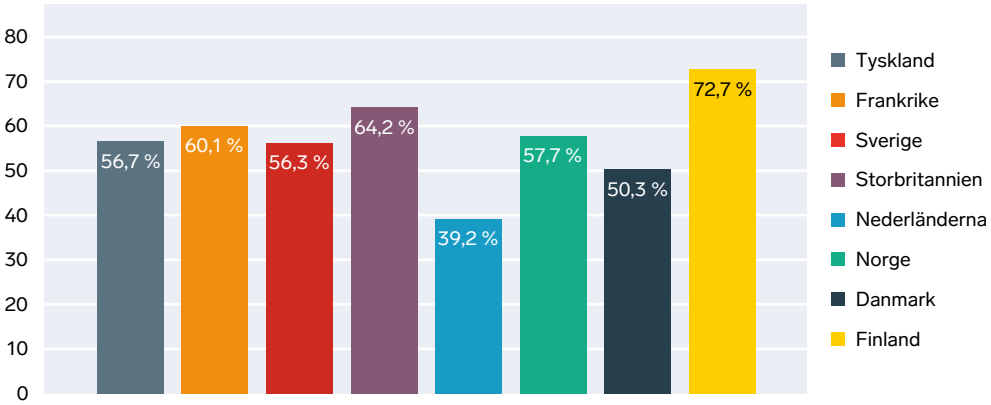

Källa: Eurostat, 2018.

Finansiering

Hur ser finansieringen av olika utbildningsnivåer ut i de undersökta länderna? Som diagram 9 visar är de nordiska länderna mycket homogena – här finansierar staten nästan alla studier. Inom den högre utbildningen ligger Sverige något lägre i statlig finansiering än de övriga länderna. Här kommer den svenska yrkeshögskolenivån in och minskar andelen statlig finansiering eftersom branscher går in och delfinansierar yrkeshögskoleutbildningar.

Tyskland och Nederländerna, som har väl utbyggda lärlingssystem, sticker ut med en låg andel statlig finansiering av gymnasial yrkesutbildning. Den högre utbildningen är inte föremål för denna rapport, men det är ändå väl värt att peka på Storbritanniens mycket låga finansieringsgrad av högre utbildning.

Diagram 9. Offentliga medel till olika utbildningsnivåer

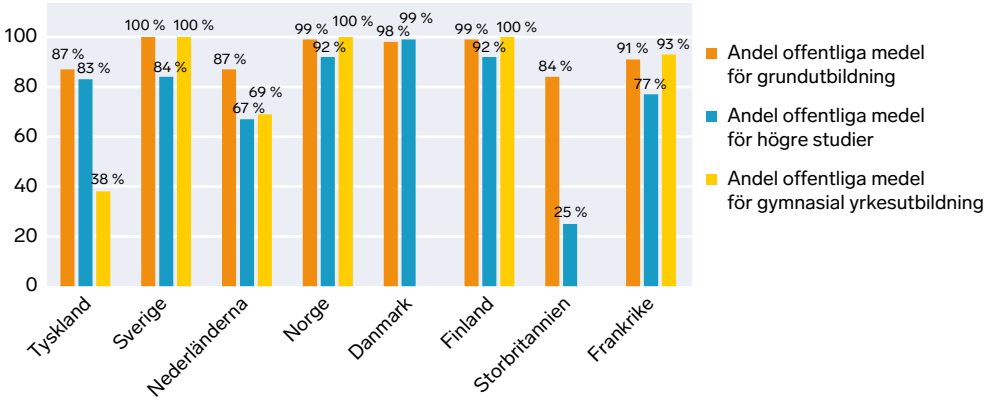

Danmark och Storbritannien har ej jämförbara siffror för yrkesutbildning.

OECD, 2018.

Hur ser då den offentliga finansieringen ut, som andel av BNP, för de olika länderna? Föga förvånande har de nordiska länderna, som har den största andelen offentliga medel för grundskola, gymnasium och högre studier, den största andelen av offentliga medel av BNP till utbildning. Se diagram 10 och 11. Intressant är att Finland har en lägre nivå än de övriga nordiska länderna, men det är troligen en effekt av att man har färre elever (små barnkullar på 2000-talet).

Diagram 10. Andel offentliga medel av BNP till utbildning

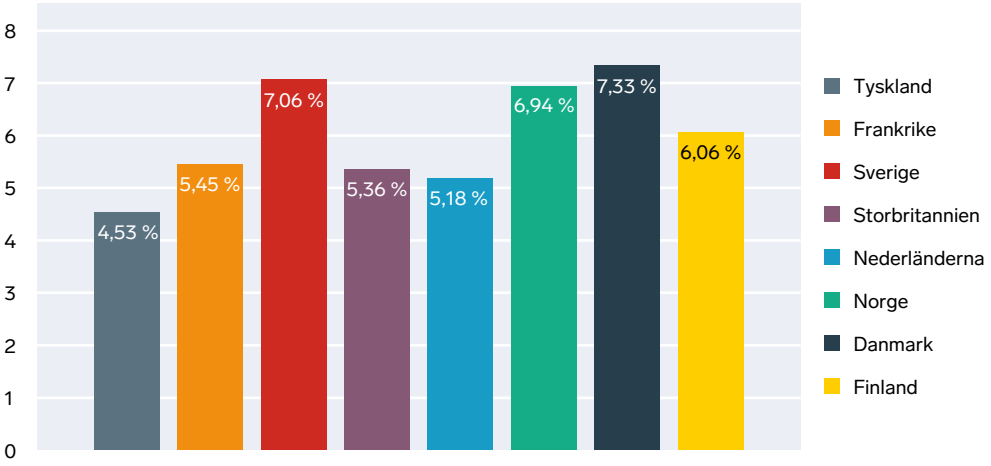

Källa: Eurostat, 2019.

Diagram 11. Andel offentliga medel av BNP till gymnasial yrkesutbildning

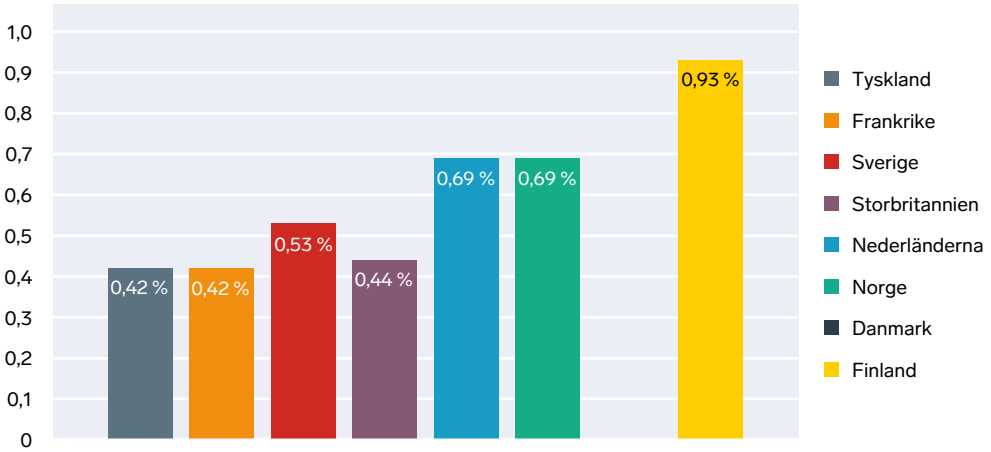

Danmark har ej jämförbara siffror för yrkesutbildningar.

Eurostat, 2019.

3. Land för land

Danmark

Befolkning: 5,8 miljoner (2018)

Det danska utbildningssystemet är uppdelat i två parallella spår: allmän utbildning och yrkesutbildning samt därtill vuxenutbildning och fortbildning. Riksdagen fastställer den övergripande ramen för yrkesutbildningen som i sin tur administreras av utbildningsdepartementet. Utbildningsdepartementet har ett övergripande parlamentariskt, finansiellt och juridiskt ansvar för yrkesutbildningen. Utbildningsdepartementet fastställer de övergripande målen för programmen och sätter ramarna för vilket inflytande arbetsmarknadens parter, högskolor och företag ska ha. Utbildningsdepartementet är ansvarigt för att säkerställa att yrkesutbildningen är av tillräcklig omfattning och ansvarar för budgeten. 2013 antogs en reform i syfte att förbättra matchningen på arbetsmarknaden. År 2014 beslutade riksdagen om två omfattande reformer för att tackla arbetsmarknadsrelaterade problem. 2014 antogs också en lag som betyder att arbetslösa under 30 år, som uppbär sociala förmåner, är skyldiga att påbörja någon form av utbildning. Båda dessa reformer ställer stora krav på det danska yrkesutbildningssystemet.

Hur är branscherna med i utformningen av yrkesutbildningen?

Arbetsgivarorganisationer har en etablerad roll på alla nivåer av yrkesutbildningssystemet. Representanter sitter med i det nationella rådet för yrkesutbildning på gymnasial nivå (Rådet for de grundlæggende Erhvervsrettede Uddannelser), som rådgör med utbildningsdepartementet inom alla stora frågor gällande yrkesutbildningen. Representanter har även en rådgivande funktion för de lokala utbildningskommittéerna. Den viktigaste funktionen är att säkerställa att yrkesutbildningarna följer arbetsmarknadens behov.

Lärlingssystem och praktikplatser

Lärlingsplatser baseras på kontrakt eller avtal mellan en lärling och ett företag. Företagen är godkända av arbetsmarknaden genom särskilda handelskommittéer. De måste uppfylla vissa krav, till exempel att kunna erbjuda eleverna ny teknik och att erbjuda en tillräcklig bredd av uppgifter inom ett yrke så att lärlingen inte blir alltför specialiserad. För närvarande är det 58 296 företag som är godkända att ta emot lärlingar inom åtminstone en bransch eller yrkesutbildning. Många företag erbjuder lärlingsplatser inom flera olika branscher eller yrkesroller. Tyvärr finns det en brist på praktikplatser och heltidslärlingskontrakt i Danmark. Därför beslutade regeringen 2011 att skapa 50 utbildningscenter, kopplade till yrkesinstitutioner runtom i landet. Dessa center erbjuder alternativ till lärlingsprogram, som exempelvis arbetsplatsträning under kortare perioder. Yrkesutbildningen är gratis och berättigar eleven till en lärlingslön eller ett studentbidrag (om eleven är över 18).

Leder en yrkesutbildning till behörighet i högskolan?

Gymnasieskolan består av både allmän gymnasial utbildning och yrkesinriktad gymnasial utbildning (erhvervsuddannelse – EUD). Den allmänna gymnasieskolan förbereder eleverna för högskoleutbildning och är oftast tre år. Yrkesutbildningar på gymnasienivå (EUD) ger som tidigare nämnts tillgång till arbetsmarknaden eller till specifika korta utbildningar på högskolor. Kombinerad yrkesutbildning och allmän utbildning på gymnasienivå (EUX, EQF 4–5) introducerades 2010 för att överbrygga klyftan mellan allmänna gymnasieskolor och yrkesutbildningar på gymnasial nivå. EUX erbjuder en möjlighet för unga att få både en yrkesexamen och en allmän gymnasial examen. Därmed får de såväl behörighet till högre utbildningar som tillgång till arbetsmarknaden. Denna kombinerade utbildning är i sin linda och erbjuds för närvarande tillsammans med 47 av yrkesutgångarna. Programmen utvecklas av berörd nationell handelskommitté och godkänns av utbildningsdepartementet. EUX är ett viktigt politiskt verktyg för att öka populariteten på yrkesutbildningar och öka flödet genom det danska utbildningssystemet.

Är man färdig yrkesarbetare efter att ha gått ett yrkesprogram? – eller förväntas man fortsätta utbilda sig i en högre yrkesskola eller ett lärlingsprogram?

Sedan 2015 har yrkesutbildningen på gymnasial nivå (EUD) bestått av fyra ingångar vardera med grundläggande program som ger behörighet till flertalet specialiserade huvudprogram: 1) vård, hälsa och pedagogik, 2) kontors-, handels- och affärstjänster, 3) livsmedel och jordbruk samt 4) teknik, konstruktion och transport. Dessa grundläggande program består av två grundkurser à 20 veckor (ett halvår). Den första kursen ger allmänna och breda yrkesfärdigheter, detta för att ge eleverna möjlighet till ett informerat val av vidareutbildning. Den andra kursen är inriktad mot ett visst yrkesområde. Denna grundläggande kurs ger inte eleven nödvändiga kvalifikationer för att gå ut på arbetsmarknaden. Däremot är elever med denna grundkurs behöriga att läsa vidare på ett huvudprogram, som ger fullvärdiga yrkeskvalifikationer. Huvudprogrammen i sig består av flera nivåer av specialiseringar.

Yrkeslärare – vilka kan bli det?

Det finns två typer av yrkeslärare: 1) lärare i allmänna ämnen, vanligtvis akademiker eller akademiker med en professionell kandidatexamen i undervisning och (2) yrkeslärare, vanligtvis med yrkesutbildningsbakgrund och omfattande erfarenhet inom området (normalt krävs minst fem års yrkeserfarenhet). Det finns inga krav på att läraren ska ha pedagogiska kvalifikationer före anställning. Pedagogisk utbildning (Diplomuddannelsen i Erhvervspædagogik) erbjuds istället som deltidsfortbildning.

England

Befolkning: 56 miljoner (2018)

Den brittiska regeringen har överlåtit beslutsbefogenheter över ett antal politikområden för de delegerade förvaltningarna i Skottland, Wales och Nordirland. Ett exempel på detta är styrning av alla nivåer och typer av utbildning, inklusive

yrkesutbildning. I denna rapport beskrivs specifikt Englands yrkesutbildningssystem där det är möjligt (i vissa sammanhang finns inte nedbruten statistik för England; då noteras det särskilt i texten).

Yrkesutbildningar finns på gymnasial, eftergymnasial och högre utbildning (EQF-nivå 2 till 7). De mest populära yrkesutbildningarna är de på EQF-nivå 3 och 4. Utbildning är obligatorisk upp till 18 års ålder i England. De flesta yrkeselever påbörjar sina yrkesstudier vid 15–16 års ålder. Vissa elever påbörjar yrkesutbildning tidigare än så – det kan handla om elever som har hoppat av den obligatoriska utbildningen eller om skolan bedömer att de behöver kombinera den allmän utbildningen med yrkesutbildning och praktik.

Hur är branscherna med i utformningen av yrkesutbildningen?

Brittiska Sector Skills Councils (SSC) är en samling oberoende arbetsgivarledda organisationer som arbetar med att definiera kompetensbehov och standarder för respektive industri och näring. SSC har utvecklat nationella yrkesstandarder (National Occupations Standard, NOS) tillsammans med arbetsgivare och nationella respektive regionala organisationer. Dessa standarder specificerar vilken kompetens som behövs för olika yrken.

I England arbetar organisationerna Local Enterprise Partnerships (LEP) med lokala behov samt att sammanföra lokala och regionala intressenter inom näringslivet med de lokala myndigheterna.

Som ett sätt att ge kommuner och lokala företag mer att säga till om när det gäller dimensionering av yrkesutbildning har de fått nya maktbefogenheter genom Localism Act.

Kvalifikationssystemet är under förändring i England. Tidigare var det ett stort antal ackrediterade organisationer och institutioner som tog fram kvalifikationerna, grundade på NOS. Nu ska istället en sammanslutning av arbetsgivare inom 15 tekniska branscher ta fram en översikt på nya yrkeskvalifikationer inom industri- och tekniksektorn. Nya lärlingsstandarder har redan tagits fram via denna nya gruppering.

Lärlingssystem

Lärlingar är anställda och lär sig grundläggande färdigheter under sin lärlingstid. De får sin utbildning på arbetsplatsen och i skolan.

I hela Storbritannien måste lärlingar genomgå utbildning både på och utanför arbetsplatser. Utbildningen utanför arbetsplatsen kan exempelvis vara två dagar i veckan på en skola eller under längre perioder men mindre frekvent, eller genom kvällsundervisning.

Vid fullföljande får lärlingen ett utbildningsbevis. Många av lärlingarna är äldre personer och inte gymnasieungdomar.

Ramverket för de flesta lärlingsutbildningar håller på att bytas ut i England och ersättas av ett lärlings- och klassifikationsstandardsystem.

Den nya standarden körs för närvarande parallellt med nuvarande ramar och omfattar såväl arbetsplatsträning som utbildning utanför arbetsplatsen, kopplat till specifika yrken. Lärlingar bedöms av en oberoende bedömare från industrin eller från en annan utbildning än den studenten deltagit i, alternativt av en annan utbildningsleverantör.

England har lärlingsutbildning på följande nivåer: lärlingsutbildning på mellannivå (intermediate) EQF 3, avancerad lärlingsutbildning EQF 4, högre lärlingsutbildning EQF 5, examens- och högre lärlingsutbildning EQF 6–7 samt högre lärlingsutbildning EQF 7.

I England finns också praktikplatser, fast de har ett annat fokus än lärlingsplatser. Praktikplatser (traineeships) i England är utformade främst för unga arbetslösa med liten arbetslivserfarenhet och låga kvalifikationer. De ska förbereda inför lärlingsutbildning och så småningom anställning. Fokus är, trots namnet praktikplats, på teoretiska kunskaper som läskunnighet och matematik men de innehåller också en arbetsplatsplacering som ska förbereda inför anställning. Programmet skräddarsys efter individens behov och bör avklaras inom ett halvår.

Lärlingar på mellannivån EQF 3

Elever kan slutföra sitt lärlingsjobb på EQF-nivå 3 vid 16 års ålder, men många av dem som går lärlingsspåret är vuxna som redan har en anställning. Behörighetskraven varierar mellan de olika yrkesområdena. Konkurrensen om platserna kan vara hård och goda kvalifikationer i engelska och matematik på EQF-nivå 3 är ofta nödvändiga för att få en plats. Lärlingstiden måste vara minst 12 månader.

Lärlingsjobbet formaliseras med ett lärlingskontrakt och ger en formell teknisk eller yrkesmässig kvalifikation. Lärlingsjobb på denna nivå ger ett examensbevis på gymnasienivå (GCS – General Certificate of Secondary Education) i engelska, matematik och andra relevanta ämnen för yrket.

De främsta leverantörerna av detta program är oberoende utbildningsleverantörer.

Lärlingar på EQF-nivå 4

Elever kan slutföra sitt lärlingsskap på EQF-nivå 4 vid 18 års ålder, men många av dessa lärlingar är vuxna som redan har en anställning. Även här varierar behörighetskraven mellan de olika yrkesområdena, och goda kvalifikationer i engelska och matematik på EQF-nivå 3 är ofta nödvändiga då det är hård konkurrens även om dessa mer avancerade lärlingsplatser. Lärlingstiden är även på denna nivå minst 12 månader.

Lärling på denna nivå kallas för nivå 3-lärlingsskap, en avancerad lärlingsutbildning. Efter genomförandet får lärlingarna ett lärlingsskapscertifikat, en yrkesexamen (såsom Business and Technology Education Council National Awards), certifikat och diplom samt NVQ (National Vocational Qualification).

Lärlingsjobbet formaliseras med ett lärlingskontrakt och ger en formell teknisk kvalifikation inom Regulated Qualifications Framework (RQF). Lärlingsutbildning på denna nivå ger ett examensbevis på gymnasienivå (GCS – General Certificate of Secondary Education) i engelska, matematik och andra relevanta ämnen för yrket.

De främsta utbildningsutförarna för den här typen av lärlingsutbildningar är yrkeshögskolor och fristående utbildningsleverantörer.

Leder en yrkesutbildning till behörighet till högskolan?

Att ha genomgått en lärlingsanställning med examen (degree apprenticeship) ger en alternativ väg in till universitet. Från en lärlingsplats på mellannivån EQF 4 kan man bli behörig till lärlingsplatser på högre nivå (på yrkesutbildningar som i Sverige ges på högskolor). Antagning till högskolans grundnivå är möjlig men avgörs av elevens uppnådda kvalifikationer.

Är man färdig yrkesarbetare efter ett gymnasieprogram – eller förväntas man fortsätta utbilda sig i en högre yrkesskola eller ett lärlingsprogram?

Lärlingsplatser på EQF-nivå 2–3 ger vanligtvis tillträde till arbetsmarknaden för yrken med lägre kvalifikationskrav. Lärlingsplatser på nivå 4 är utformade för att ge tillträde till arbetsmarknaden och är kopplade till ett specifikt yrke.

Yrkeslärare – vilka kan bli det?

Yrkeslärare på gymnasieskolor måste uppfylla kraven från Teaching Regulation Agency (TRA): en examen, GSCE i engelska, matematik och naturvetenskap (science) utöver att ha en QTS, Qualified Teacher Status och att man sedan genomgår ett introduktionsår. På offentligt finansierade skolor och vissa akademier är kravet på QTS inte lagstadgat.

Hur kommer man in på en yrkesutbildning på gymnasiet?

De flesta eleverna i England har tentamen i GCSE vid 15–16 års ålder. Betyget på denna tentamen har stor betydelse för möjligheterna till fortsatta studier inom yrkesutbildningen.

Frankrike

Befolkning: 67,1 miljoner (2018)

Livslångt lärande anses vara ett nationellt ansvar i Frankrike. Detta omfattar såväl grundläggande utbildning som fortbildning, även under anställningstiden. Grundläggande yrkesutbildning för unga, inklusive lärlingsutbildning, finns från gymnasienivå till högre utbildning. Frankrike har ett system med fortsatt yrkesutbildning för

dem som av olika skäl inte vill vidareutbilda sig eller som lämnat skolan utan att få en examen. Tanken är att stötta integrering, återgång till arbetsmarknaden och karriärutveckling. Det finns även möjligheter för vuxna att validera sina yrkeskunskaper.

Ministern för nationell utbildning, högre utbildning och forskning (Ministère de l'Éducation nationale, de l'Enseignement supérieur et de la Recherche) ansvarar för grundskolan, gymnasieutbildningen och den högre utbildningen. Arbets-, sysselsättnings- och integrationsministeriet (Le ministère du Travail, de l'Emploi et de l'Insertion) ansvarar för fortbildningar inom yrkesutbildningen.

Regionerna ansvarar för planering och ensande av yrkesutbildningen.

Hur är branscherna med i utformningen av yrkesutbildningen?

Yrkesutbildningssystemet styrs idag inom ramen för det så kallade fyrpartssystemet, där parterna är staten, regionerna och arbetsmarknaden i form av arbetsgivarrepresentanter och arbetstagarrepresentanter. De bidrar till utvecklingen och implementeringen av fortsatta yrkesutbildnings- och lärlingspolicyer.

Rent konkret är näringslivet inblandat i yrkesutbildningarna på flera sätt. De bidrar till att utarbeta examensbevis, deltar i yrkesprovsnämnder, tar emot lärlingar och andra praktikanter och deltar i finansieringen av grundläggande teknisk och yrkesutbildning genom en så kallad lärlingsskatt.

Arbetsmarknaden spelar en avgörande roll när det gäller reglering, policyer och finansiering av både grundläggande och fortsatt yrkesutbildning (IVET och CVET). De undertecknar interprofessionella avtal som utgör grunden för införandet av nya reformer och som i allmänhet återspeglas i lagstiftning och styrande dokument.

Arbetsmarknadens representanter hanterar också de olika organ som samlar in obligatoriska företagsbidrag till lärlingsutbildning och yrkesutbildning samt arbetslöshetsförsäkringssystemet för arbetssökande.

Yrkesrådgivande kommittéer (Commissions professionnelles consultatives – CPC) består av arbetsgivar- och arbetstagarrepresentanter, regeringen och kvalificerade individer och är indelade i arbetsmarknadsområden. Vid större förändringar av till exempel läroplaner eller examensmål kan politikerna överlåta delar av dessa uppgifter till dessa kommittéer.

En proposition från 2018, om frihet till val av sin framtida karriär, har stärkt dessa kommittéers roll. Lagen säger att alla departement kan inrätta yrkesrådgivande kommittéer. Den nya lagstiftningen från 2018 har gett dem ökat ansvar; de ansvarar nu för att stötta företag och branscher att förutse förändringar av yrkesroller med mera.

Företag betalar en lärlingsskatt. De står därmed för 30,8 procent av de totala kostnaderna.

Lärlingssystem?

Det finns även yrkeskurser på högstadienivå som förbereder elever för en lärlingsutbildning.

Unga kan gå en grundläggande yrkesutbildning på en yrkesgymnasieskola (IVET) eller som lärlingar på ett lärlingsutbildningscenter (CFA – centre de formation des apprentis).

Yrkesutbildningarna på gymnasienivå innehåller de allmänna ämnena, teoretisk och praktisk yrkesutbildning, projektarbete och praktik. De består av en tvåårig förberedande kurs och mer än halva programmet består av praktisk yrkesutbildning. Praktisk yrkesutbildning kan ske genom kurser, praktiskt arbete och verkstadsaktiviteter. Cirka 12–16 veckor spenderas på en arbetsplats.

Lärlingsutbildning kombinerar arbetsplatsträning hos en arbetsgivare med utbildning på CFA. Ett sådant här lärlingskontrakt är ett alternativ som riktar sig främst till 16–29-åringar som lämnat skolan utan en färdig utbildning, och blir ett sätt att fullfölja en grundutbildning upp till en examen eller ett examensbevis registrerat i det nationella registret för yrkeskvalifikationer (RNCP, Répertoire national des certifications professionnelles).

Lärlingar tillbringar 60 till 75 procent av utbildningen på en arbetsplats. De har en lärlingshandledare under sin lärlingstid.

Leder en yrkesutbildning till behörighet i högskolan?

CAP (Certificat d' aptitude professionnelle, EQF-nivå 3) ger behörighet till yrkesutbildningar på gymnasienivå (EQF-nivå 4), som i sin tur förbereder för ett avancerat diplom (brevet de maitrise, BM) eller en kandidatexamen (baccalaureate) på antingen en skola eller genom lärlingsutbildning.

Är man färdig yrkesarbetare efter att ha gått ett gymnasieprogram – eller förväntas man fortsätta utbilda sig i en högre yrkesskola eller ett lärlingsprogram?

CAP (Certificat d' aptitude professionnelle, EQF-nivå 3) ger en första nivå av kvalifikation för arbetsmarknaden, inom en given yrkesroll. Det finns ungefär 200 CAP-inriktningar som anses relevanta för industri-, handels- och servicesektorerna på den här nivån.

En yrkeskandidatexamen (Baccalauréat professionnelle – EQF-nivå 4) ger studenter som klarat utbildningen bra möjlighet till arbete.

Yrkeslärare – vilka kan bli det?

Följande lärarroller finns inom yrkesutbildningssystemet: lärare på yrkesskolor, lärare för de allmänna kurserna inom lärlingssystemet, tekniska, teoretiska och praktiska kurslärare inom lärlingssystemet samt mentorer och handledare på lärlingsarbetsplatser.

Ett nationellt inträdesprov har inrättats för de som vill arbeta som yrkeslärare på gymnasienivå (lycée profesionnel). För att vara behörig att ta detta prov måste man visa upp antingen en kvalifikationsnivå i det ämne som personen ska undervisa i, eller ett visst antal års yrkeserfarenhet inom relevant yrke.

Varje år lägger utbildningsdepartementet upp en nationell utbildningsplan (Plan national de formation – PNF) med riktlinjer för fortbildning av statlig utbildningspersonal.

För handledarskap för lärlingar finns det inget nationellt inträdesprov; varje utbildningscenter (CFA) sköter sin egen rekrytering.

Hur kommer man in på en yrkesutbildning på gymnasiet?

På högstadienivå kan man gå en förberedande yrkesutbildning på två år för att få en CAP.

Finland

Befolkning: 5,5 miljoner (2018)

2018 lanserades en reformering av yrkesutbildningen i Finland. Målet med denna var att yrkesutbildningen ska spegla ”landets holistiska syn på livslångt lärande”. Därför har yrkesutbildning och högskoleförberedande utbildning omorganiserats så att de faller under samma lagstiftning och bygger på samma principer. Samtliga yrkesutbildningsprogram på alla nivåer omfattas av samma finansieringssystem med enhetliga kriterier. Reformen är den mest omfattande i landet på 20 år.

I och med den nya reformen ska en personlig kompetensutvecklingsplan tas fram för varje elev inom yrkesutbildningen i början av utbildningen, vanligtvis inom de första veckorna. Detta görs av en lärare eller studiehandledare tillsammans med eleven. Vid behov uppdateras planen efterhand. En viktig aspekt av planen är att den ska identifiera elevens redan förvärvade kunskaper och kompetenser samt hur icke förvärvade kunskaper ska förvärvas. Med detta som verktyg ska eleverna endast studera vad de inte redan kan. Deras redan förvärvade kunskaper bedöms av lärare eller studiehandledare vid början av utbildningen. Det sker genom demonstrationer av praktiska uppgifter i autentiska arbetsmiljöer. En examen tar alltså inte i beaktande var denna kompetens är förvärvad (om den är förvärvad inom utbildningen eller inte). Detta leder till att utbildningens längd påverkas av hur mycket en elev kan sedan tidigare. Alla program ger behörighet till högre utbildning.

Alla nivåer av utbildning i Finland finansieras offentligt genom skatteintäkter. Kriterierna för statlig finansiering är desamma för offentliga som för privata yrkesutbildningar. Privat finansiering står för endast 2,6 procent av alla utbildningskostnader. Staten står för cirka 30 procent av den offentliga finansieringen och de lokala kommunerna för cirka 70 procent.

Grundprincipen i det finska utbildningssystemet är att alla ska ha samma tillgång till utbildning. Det finns inga återvändsgränder som förhindrar fortsatta studier på högskola. 95 procent av alla som går ut grundskolan går direkt till gymnasiet, allmänt eller yrkesinriktat. I Finland gäller läroplikt och inte skolplikt.

Hur är branscherna med i utformningen av yrkesutbildningen?

Finlands utbildningsstyrelse (Finish National Agency for Education) tar tillsammans med företrädare för anställda, egenföretagare och arbetsgivare fram de nationella kvalifikationskraven. De ska fastställa nödvändig yrkesmässig kompetens, bedömningsprinciper och hur kompetens ska demonstreras.

Undervisnings- och kulturministeriet definierar de övergripande målen för yrkesutbildning på nationell nivå och beviljar licenser till yrkesutbildningar. Utbildningsstyrelsen definierar nationella kvalifikationskrav, mål och kärninnehåll i vardera yrkesexamen.

Sedan 1990-talet har kvalifikationskraven inom yrkesutbildningen grundat sig i relation till lärandemål (de så kallade learning outcomes) och ett tätt samarbete med arbetslivet har ansetts vara av stor vikt. Kvalificeringskrav utvecklas i samverkan med intressenter. Detta för att garantera en smidig övergång från skolgång till arbetsliv samt för en effektiv yrkes- och karriärutveckling. Kraven kan reformeras helt eller delvis när detta anses nödvändigt. Kvalifikationskraven kan till exempel uppdateras vid ändrade kompetensbehov på arbetsmarknaden.

Yrkesutbildningar tillhandahåller både grundläggande yrkesutbildning och fortbildning för såväl unga som vuxna elever. De arbetar tätt ihop med arbetsmarknaden då de ska utveckla sitt resultat i samarbete med arbetsmarknaden och för att stötta kompetensutvecklingen inom små och medelstora företag. Utveckling av yrkesutbildningar och kvalifikationer ska ske utifrån individens behov och möjligheter av att ta examen på ett flexibelt sätt.

Det finns ett stort intresse i att delta i det så kallade färdighetsförväntningsarbetet. Fackföreningar, arbetsgivare, regionala råd och representanter för utbildningsinstitutioner deltar i dessa övningar som ska upptäcka och reagera på förändringar på arbetsmarknaden och vilka förändringar av utbildningen som då behövs.

Lärlingssystem

Andelen arbetsplatsbaserad yrkesutbildning planeras individuellt för de enskilda eleverna i deras individuella kompetensutvecklingsplan. Det finns inga reglerade miniminivåer eller maxgränser. Däremot har andelen arbetsplatsbaserad undervisning växt inom yrkesutbildningar då allt fler elever och arbetsgivare efterfrågat det. Den arbetsplatsbaserade delen av undervisningen sker i regel på företag men kan också erbjudas på skolan.

En målsättning med yrkesutbildningsreformen som antogs 2018 var att öka andelen arbetsplatsbaserad undervisning inom yrkesutbildningarna. Därför är yrkesutbildningarna nu mer flexibla i sin organisering av arbetsplatsbaserad utbildning. Alla former av arbetsplatsbaserad utbildning (utbildningsavtal eller lärlingsutbildning) kan påbörjas av elever i alla program. Eleven kan ha arbetsplatsbaserad undervisning under hela programlängden eller enbart under en del av programmet. Vad som passar eleven bäst ska definieras i kompetensutvecklingsplanen i början av programmet.

Elever vid samtliga yrkesutbildningar kan ingå ett utbildningsavtal. Eleverna är inte anställda av företaget och får inte lön, och arbetsgivaren får inte heller någon utbildningsersättning. Ett utbildningsavtal kan ändras till ett lärlingskontrakt. Eleverna kan också ingå utbildningsavtal utomlands.

Alla yrkesprogram kan genomföras som lärlingsutbildning. Lärlingsutbildningen formaliseras med ett skriftligt och tidsbegränsat anställningsavtal mellan arbetsgivare och lärling. Lärlingen måste vara minst 15 år gammal. En arbetsvecka ska vara minst 25 timmar. Arbetsgivaren betalar lärlingslön enligt kollektivavtal. Lärlingsutbildning har varit vanligast inom vidareutbildning och specialistutbildning. Sedan reformen 2018 återfinns inte längre ordet ”teori” i lagstiftningen, utan man talar istället om ”lärande på arbetsplats” och ”lärande i andra miljöer”. Därmed är det inte lagstiftat hur eleverna ska få den teoretiska delen av yrkesutbildningen. Om en arbetsplats kan täcka alla utbildningsbehov behöver det inte ingå skolbaserad undervisning i en elevs yrkesutbildning.

Eleverna måste själva hitta en arbetsplats för den arbetsplatsbaserade utbildningen, men yrkesutbildningsanordnaren är skyldig att ta initiativ till kontraktskrivande. Utbudet av praktikplatser möter inte alltid efterfrågan. Det finns ofta för få platser, även om det finns branschspecifika och regionala variationer.

Bland de elever som har ett lärlingskontrakt sker cirka 70–80 procent av utbildningstiden på arbetsplatsen. Under den period en elev ägnar sig åt teoretiska studier får eleven en dagpenning och bidrag för boende och resekostnader. Företaget får ersättning för kostnaderna för utbildningen på arbetsplatsen. Arbetsgivaren och yrkesutbildningsinstitutionen enas om ett ersättningsbelopp innan påbörjad utbildning.

Leder en yrkesutbildning till behörighet i högskolan?

Inga av yrkesutbildningarna i Finland har slutprov. När eleverna slutfört alla delar som ingår i deras personliga kompetensutvecklingsplan beviljas de ett certifikat antingen för hela examen eller för en eller flera enheter. Alla yrkesutbildningar garanterar behörighet till högre utbildning. Antagningen baseras på yrkesutbildningscertifikatet och ett intagningsprov som organiseras av det högre lärosätet.

Är man färdig yrkesarbetare efter att ha gått ett gymnasieprogram – eller förväntas man fortsätta utbilda sig i en högre yrkesskola eller ett lärlingsprogram?

Yrkesutbildning på gymnasienivå ger en tillräckligt hög nivå för att få ett jobb inom det område man är utbildad. Meningen är också att arbetsgivaren ska stötta elevernas personliga tillväxt som samhällsmedlemmar och förse dem med de kunskaper som behövs för eventuella vidare studier. Har man en yrkesexamen på gymnasienivå anses man ha en bred grundläggande yrkesfärdighet så att man kan arbeta med flera olika uppgifter inom sitt fält.

Fortsatt yrkesutbildning eller fortbildning ska ge mer omfattande samt specialiserad kompetens. Sådana här fördjupande utbildningar påbörjas oftast av vuxna som

redan har en anställning och en grundläggande yrkesutbildning, även om detta inte är ett intagningskrav. De som har en yrkesexamen på denna högre nivå anses ha en mycket avancerad eller tvärvetenskaplig yrkeskvalifikation.

Yrkeslärare – vilka kan bli det?

Yrkeslärare måste ha en examen som är relevant för yrkesområdet. Detta krav kan dock kompletteras av högsta möjliga övriga kvalifikationer inom sektorn. Utöver detta måste de ha en pedagogisk lärarutbildning på 60 högskolepoäng och relevant arbetslivserfarenhet inom sitt eget område.

Hur kommer man in på en grundläggande yrkesutbildning?

För att komma in på en yrkesutbildning på gymnasienivå krävs intyg på grundutbildningen. Antagningen för yrkesutbildningar på högskolenivå bedöms från fall till fall och tar eventuell arbetslivserfarenhet i beaktande.

Nederländerna

Befolkning: 17,2 miljoner (2018)

En grundprincip i det nederländska utbildningssystemet är frihet till utbildning (§ 23 i konventionen), vilket innebär en frihet att etablera skolor och att organisera undervisning.

Friheten att organisera undervisning medför att både offentliga och privata skolor har fria tyglar – inom lagens gränser – att bestämma vad som lärs ut och hur. Utbildningsministeriet sätter kvalitativa standarder som gäller för både offentliga och privata utbildningar *som finansieras av statliga medel*. Dessa påbjuder vilka ämnen som ska studeras, förväntade läranderesultat, innehåll på nationella tentamina, antalet undervisningsdagar och undervisningstimmar per år, lärarkvalifikationer samt planerings- och rapporteringsskyldigheter. I de kvalitativa standarddokumenten ska även föräldrar och elever få komma till tals.

Hur är branscherna med i utformningen av yrkesutbildningen?

Samarbetsorganisationen för yrkesverksamhet, utbildning och arbetsmarknad (Samenwerkingsorganisatie Beroepsonderwijs Bedrijfsleven – SBB) har en nyckelroll inom ramverket för yrkesutbildningar. SBB ansvarar för en god kommunikation mellan yrkesutbildningarna och arbetsmarknaden. Organisationen är också ansvarig för att uppdatera kvalifikationerna för yrkesutbildningarna på sekundär nivå, ackreditera samt instruera företag med praktikplatser och samla relevant information om arbetsmarknaden. Representanter från yrkesutbildningar och arbetslivet arbetar tillsammans med att ta fram kvalifikationssystem, tentamina och praktikplatser. SBB rådgör med utbildningsministeriet i policyfrågor rörande yrkesutbildningar och utgör ett nav för rekommendationer inom såväl utbildning som arbetsmarknad.

År 2016 stod offentliga medel för 71 procent av omkostnaderna för yrkesutbildning på gymnasienivå. Företag stod för 24 procent och hushållen för de resterande 4 procenten.

Lärlingssystem

I det skolbaserade spåret inom yrkesutbildningar (BOL – beroepsopleidende leerweg) utgör praktisk utbildning på företag åtminstone 20 procent av skolgången, med ett tak på 59 procent. Inom det duala lärlingsspåret (BBL – beroepsbegeleidende leerweg) utgör praktisk utbildning på företag minst 60 procent av utbildningen. Det skolbaserade spåret och det duala spåret ger samma examensbevis – vilket spår man valt står inte i elevens examensbevis. De som väljer det skolbaserade spåret tenderar att vara yngre, medan 46 procent av de som väljer det duala spåret är 23 år eller äldre. Detta beror på att det duala spåret också är ett sätt för arbetsgivare att fortbilda sina anställda. Ett lärlingskontrakt med ett företag är ett krav för behörighet på det duala spåret. Idag väljer de flesta det skolbaserade spåret. Mellan 2008 och 2015 verkade ekonomisk lågkonjunktur vara en bidragande faktor till den ökande andelen elever som valde den skolbaserade modellen.

Leder en yrkesutbildning till behörighet i högskolan?

Yrkesutbildningen på mellannivå (MBO – middelbaar beroepsonderwijs, MBO 1–4, EQF 1–4) ges på fyra olika nivåer. De har olika behörighetskrav och möjligheter till vidareutbildning.

En förberedande yrkesutbildning (entreeopleiding) är högst ett år (EQF 1). Den kan ge behörighet till vidareutbildning på den grundläggande yrkesutbildningen. Denna nivå är den enda inom yrkesutbildningen utan krav på avgångsbetyg från grundskolan, och behörigheten är begränsad just till elever som av olika anledningar inte klarat grundskolan.

Den grundläggande yrkesutbildningen (MBO2, basisberoepsopleiding, EQF 2) kan ge behörighet till den kvalificerade yrkesutbildningen (vakopleiding, EQF 3) och i vissa fall till och med till den specialiserade yrkesutbildningen (middenkaderopleiding, EQ 4). MBO 4 kan ge behörighet till högskolan (HBO – hoger beroepsonderwijs, EQF 6).

Är man färdig yrkesarbetare efter att ha gått ett gymnasieprogram – eller förväntas man fortsätta utbilda sig i en högre yrkesskola eller ett lärlingsprogram?

MBO2, den grundläggande yrkesutbildningen, är det officiella minimikvalifikationskravet för arbetsmarknaden. ”Officiella” i detta sammanhang avser att det i politisk diskurs anses vara den önskvärda miniminivån av utbildning för alla medborgare.

Yrkeslärare – vilka kan bli det?

Professionalisering av lärare står högt på den politiska dagordningen, och betydande resurser har investerats för att höja standarderna. Detta är en reaktion på flera utmaningar: en förväntad brist på lärare och indikatorer som pekar på att elevernas prestationer minskar samt en allmän oro för lärarnas kvalitet.

Lärare på gymnasial yrkesutbildning måste ha en examen. En examen från högre utbildning är obligatorisk för att få ett undervisningscertifikat. Certifikatet kan

erhållas via en ettårig arbetsbaserad kurs (640 studietimmar), som omfattar både pedagogiska och praktiska ämnen. Nyligen infördes krav för lärare som ansvarar för utbildning av handledare. Handledare bör också leva upp till en professionell, didaktisk och pedagogisk standard.

Norge

Befolkning: 5,3 miljoner (2016)

Utbildningssystemet i Norge är ett offentligt ansvar och endast ett fåtal elever får privat utbildning. Tillgång till högkvalitativ utbildning anses vara en viktig politisk princip och all utbildning är gratis. Utbildningsdepartementet (Kunnskapsdepartementet) har det övergripande ansvaret för nationella riktlinjer och deras utarbetning respektive utveckling samt administreringen av alla utbildningsnivåer. Länen (fylkeskommuner) och kommunerna ansvarar för att ta fram planer gällande organisering och finansiering inom deras ansvarsområde.

Hur är branscherna med i utformningen av yrkesutbildningen?

Norges regering har en lång tradition av samverkan med arbetsmarknadens parter vad gäller yrkesutbildningar på såväl gymnasial som eftergymnasial nivå. Samarbetet sker i ett väletablerat, reglerat system där regeringen förhandlar med utbildningsinstitutioner och arbetsmarknadens parter för att säkerställa lönenivåer och ersättningsnivåer.

Arbetsmarknadsrepresentanter från näringslivet, industrin och den offentliga sektorn står för merparten av platserna i samtliga rådgivande organ vad gäller beslut kring yrkesutbildning på gymnasienivå. Tanken är att detta ska underlätta kommunikationen kring nödvändiga förändringar från aktörer på marknaden till beslutande organ. Det övergripande målet med detta trepartssamarbete är att säkerställa att yrkesutbildningarna håller sig uppdaterade visavi arbetsmarknadens krav. Såväl arbetsgivarorganisation som fackföreningar ska aktivt kunna påverka och delta i att utveckla yrkesutbildningen.

Enligt utbildningslagen är arbetsmarknadens parter (oftast i majoritet) representerade i alla viktiga rådgivande organ för gymnasieutbildning på nationell och länsnivå:

- Nationella rådet för yrkesutbildning (Samarbeidsrådet for yrkesopplæring, SRY) ger råd på en övergripande nivå.
- Åtta yrkesutbildningsråd (Faglige råd) ger råd inom specifika branscher, ett för vardera yrkesutbildningsprogram.
- Länsstyrelsen för yrkesutbildning (Yrkesopplæringsnemnda) i varje län ger råd kring kvalitet, karriärvägledning, regional utveckling samt säkerställer att yrkesutbildningarna tillhandahåller rätt kompetens till den lokala arbetsmarknaden.
- Branschspecifika granskningsnämnder (Prøvenemnder) i vardera län.

- Nationella överklagandenämnder (Klagenemnder) dit elever som blivit underkända på handelstest eller gesällens sista test på länsnivå kan få sin sak prövad.
- Gällande yrkesutbildning på högskolenivå (fagskoleutdanning), konsulteras arbetsmarknadens parter genom det nationella rådet för tertiär yrkesutbildning (Nasjonalt fagskoleråd). Detta råd har en mindre formell funktion än de på gymnasienivå, då utbildningsanordnare på denna nivå utformar sina egna program.

Lärlingssystem

De flesta, 72 procent, av yrkesutbildningarna på gymnasienivå följer den så kallade 2 + 2-modellen där de två första åren är skolbaserade och de två efterföljande är ren lärlingsutbildning.

De fördjupningsämnen som eleverna väljer själva ska möjliggöra för eleverna att kunna växla mellan utbildning på skola och på företag, för att tidigt få en introduktion till arbetslivet och viss arbetslivserfarenhet. Elevernas kunskap och kompetens utvärderas löpande under utbildningens fyra år, både av lärare på skolan och handledare på lärlingsplatsen samt genom tentor i enskilda ämnen, som är framtagna på lokal, kommunal och länsnivå. Utöver detta slumpas vissa elever till att göra nationellt organiserade prov i huvudämnen. Två år in i utbildningen har de en praktisk tentamen som omfattar alla yrkesmässiga ämnen. Utbildningen avslutas med ett handelsprov eller ett gesällprov som ger behörighet på EQF-nivå 4.

Medan skolorna ansvarar för de två första åren, ansvarar de företag som har lärlingsplatser för de sista två åren. Landstinget har dock det övergripande ansvaret för all offentlig gymnasial utbildning, vilket inkluderar lärlingstiden. Det finns ingen lagstadgad rätt till en praktikplats. Lärlingsplatsen formaliseras genom ett kontrakt mellan företag och lärling som måste godkännas av kommunen. Rent juridiskt blir lärlingarna anställda i företaget, med de rättigheter och skyldigheter som det innebär. De har rätt till löneökning (som följer deras produktivitetsökning) under sina två år på företaget. Lönen börjar vanligtvis på 30 procent och slutar på 80 procent av en arbetstagares lön.

I januari månad 2018 fanns 28 900 sökande till 20 800 godkända lärlingskontrakt. Då eleverna legalt har rätt till en gymnasiegång är länsstyrelsen skyldig att erbjuda en praktisk skolbaserad utbildning som motsvarar lärlingstiden, för de elever som inte får lärlingsplats på ett företag. Precis som lärlingstiden ska den skolbaserade praktiska utbildningen förbereda eleverna för ett yrke och gesälltest på EQF-nivå 4. Detta alternativ är kostsamt för såväl yrkesutbildningsskolorna som för länsstyrelsen (county authority).

Ett alternativ till 2 + 2-modellen är den treåriga skolbaserade yrkesutbildningen på gymnasienivå.

YSK, Yrkes- og studiekompetanse, är ett alternativ som endast är tillgängligt i vissa län eller kommuner (county municipality) och ingår inte i den formella yrkesutbildningsstrukturen. YSK är fyra år lång och leder till både ett hantverks- eller gesällscertifikat och en allmän utbildningsexamen på EQF-nivå 4 efter slutförandet.

Leder en yrkesutbildning till behörighet i högskolan?

De med yrkes- eller gesällbrev respektive yrkesintyg kan påbörja ytterligare studier på eftergymnasial nivå (EQF-nivå 5) vid en yrkeshögskola (fagskole).

Två år in i yrkesutbildningen på gymnasienivå kan eleverna välja att gå över till ett tredje år av kompletterande studier som gör dem behöriga till högre utbildning, kvalifikation på NQF- nivå 4B och EQF-nivå 4. (Påbygging til generell studiekompetanse). Denna alternativa väg ersätter den två år långa lärlingstiden, vilket betyder att eleverna inte får ett yrkes- eller gesällcertifikat (”a trade or journeyman’s certificate”). 2017 valde 27,8 procent (av de som valt en yrkesutbildning) detta alternativ. Även de elever som har fullföljt 2 + 2-modellen har lagstadgad rätt till detta kompletterande år efter godkänt gesälltest, vilket utgör ett femte år.

Inom norsk högskoleutbildning görs ingen formell skillnad mellan yrkesutbildning och allmän utbildning på denna nivå. Alla yrkesutbildningar på högskolenivå är alltså formellt en del av det ordinarie högskolesystemet.

Hur fungerar den högre yrkesutbildningen?

Lagen om eftergymnasial yrkesutbildning (Lov om fagskoler) från 2003, senast ändrad 2018, reglerar offentliga och privata yrkeshögskolor på EQF- och NQF-nivå 5. Denna utbildningsnivå är inte en del av högskolesystemet. På denna nivå erbjuds kurser och program på från ett halvår upp till två–tre år. Leverantörerna av yrkesutbildning på EQF 5-nivå utformar själva sina kurser och läroplaner. Programmen måste dock godkännas av Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen (NOKUT). Endast 15 271 av totalt 293 123 högskoleelever totalt undergick yrkesutbildning på denna nivå. Kandidater på denna nivå kan efter två år kvalificera sig för vissa ingenjörs- eller tekniska utbildningar på högre nivå.

Yrkeslärare – vilka kan bli det?

Inom yrkesutbildningar på gymnasienivå finns det lärare som håller i den skolbaserade undervisningen, utbildningshandledare (faglige ledere) och instruktörer respektive handledare inom företagen.

De formella behörighetskraven för lärare inom den skolbaserade delen går efter nationella bestämmelser och ser i princip likadana ut som för lärare i alla andra skolämnen. Båda grupperna måste dock ha kvalifikationer inom berörda ämnen och pedagogik. Yrkeslärarutbildningen följer det allmänna examenssystemet, med en treårig kandidatexamen och en tvåårig magisterexamen.

För att bli en kvalificerad yrkeslärare krävs en yrkespraktisk-pedagogisk utbildning eller yrkeslärarutbildning. Antagningskraven är en professionellt inriktad kandidatexamen och minst två års yrkeserfarenhet eller kvalifikationer som skicklig hantverkare eller arbetare med universitets- och högskoleexamen samt fyra års relevant yrkeserfarenhet och två års vidare studier.

Företag med lärlingsplatser måste utse en kvalificerad utbildningshandledare samt en eller flera utbildare. Utbildningen av utbildare ser olika ut på olika företag, men ofta

är även andra anställda inom företaget involverade i denna utbildning. Företagen är tvungna att dokumentera planering, organisering och uppföljning av utbildningen. Säkerställandet att lärlingarna har möjlighet att utveckla nödvändiga kompetenser och färdigheter utvärderas av företaget två gånger per år genom möten mellan lärlingen och instruktören. Det är utbildningshandledarens ansvar att utbildningen på arbetsplatsen uppfyller kraven i utbildningslagen.

Utbildningshandledaren måste ha antingen ett yrkes- eller gesällintyg inom berört yrke, hantverkarintyg inom berört yrke, relevant högre utbildning, adekvat utbildningsbakgrund i de delar av yrket som hen ska undervisa i på arbetsplatsen eller sex års arbetslivserfarenhet.

Instruktörer på utbildningsföretaget är yrkesutbildade, ofta med en formell yrkesexamen. Vissa har inte formella kvalifikationer inom sin yrkesutbildning men har istället utvecklat dem genom arbetserfarenhet. Rent legalt måste ledningen inom företaget se till att instruktören har ”nödvändiga kvalifikationer”.

Tyskland

Befolkning: 83 miljoner invånare (2019)

Utbildningssystemet i Tyskland styrs genom ett delat ansvar mellan förbundsstaten och förbundsländerna. Utbildningsdepartementet ansvarar för yrkesutbildningar, medan förbundsländerna ansvarar för allmän utbildning. Detta leder till lokala variationer när det gäller sådant som yrkesbenämningar, utbildningarnas längd och själva läroplanerna.

Yrkesutbildningssystemet består av en grundläggande och en eftergymnasial yrkesutbildning (IVET & CVET). Modellen pekas ofta ut som grundmodellen för all lärlingsutbildning. Själva lärlingssystemet kallas också för det duala systemet.

Yrkesutbildningarna börjar på gymnasienivå och ger eleverna möjligheten att välja mellan program med mer teoretisk inriktning (school-based) eller ett som har mer lärlingstid (WBL, work-based learning).

Arbetsgivarorganisationer och fackföreningar har stort inflytande på innehåll och utformningen av yrkesutbildningar (både grundläggande och eftergymnasial utbildning). Representanter för arbetsgivarorganisationer sitter med i BIBB:s huvudstyrelse (Federal Institute for Vocational Education and Training), i kommittéer för yrkesutbildningar på federal nivå samt i myndigheters råd. Arbetsgivarorganisationerna ska säkerställa att yrkesutbildningarna utvecklas efter arbetsmarknadens behov.

Arbetsgivarorganisationerna är bland annat delaktiga i att

- kollektivt komma överens om ersättningar
- skissa på yrkesmässiga kravnivåer
- utveckla nya ramverk för läroplaner
- säkerställa kvalitet på grundläggande yrkesutbildning
- sätta in tysk utbildning i EQF-systemet (DQF).

Små och medelstora företag har en viktig roll som yrkesutbildningsanordnare. De kan ha olika svårigheter att axla den här rollen, till exempel kan mindre branscher sakna uppdaterad infrastruktur för att bedriva utbildning eller sakna kvalificerade lärare. Från både myndigheter och handelskamrarnas sida har man försökt avhjälpa de här problemen.

Den federala arbetsförmedlingen, lokala myndigheter, fackföreningar, handelskamrar, föreningar, företag, privata institutioner och individer bidrar alla tillsammans till finansieringen av yrkesutbildningar.

Arbetsgivarna är skyldiga att betala sina lärlingar avtalsenlig ersättning. Ersättningen varierar mellan branscher och utbildningar, och även mellan de olika federala staterna, samt beror på vilken årskurs som lärlingen går i.

Lärande på jobbet eller arbetsplatsträning är en traditionell komponent i det tyska utbildningssystemet, och arbetsplatsbaserat lärande har en avgörande roll på de flesta yrkesutbildningar på gymnasie- och eftergymnasial nivå. Arbetslösheten har de senaste åren minskat i Tyskland, i samtliga åldersgrupper och på alla kvalifikationsnivåer. Covid-19 har ändrat på detta men det finns ingen samlad statistik kring detta när denna rapport skrivs. Den låga arbetslösheten tillskrivs i stort yrkesutbildningssystemet, och i synnerhet då lärlingssystemet.

Lärlingsutbildningar på gymnasienivå är huvudalternativet i det tyska yrkesutbildningssystemet (2–3,5 år, EQF-nivå 3–4). Yrkesutbildningen genomförs på två platser: företag och yrkesskolor.

Behörighetskraven för att komma in på dessa utbildningar är att eleven har avslutat den obligatoriska skolgången. Elever har dåliga utsikter för att hitta lärlingsplats om de inte har ett skolintyg (school leaving certificate). 2018 var det endast 3,5 procent av de nytillkomna lärlingarna som inte hade ett sådant intyg.

Lärlingsutbildningarna sker växelvis på arbetsplatser och i skolundervisning. Lärlingseleverna har undervisning en till två dagar i veckan, alternativt i längre block, till exempel en vecka i månaden. Under den skolbaserade delen av yrkesutbildningen får de främst teoretisk och praktisk kunskap som relaterar till det yrke de valt. Vid lärlingstidens slut får eleverna en yrkesexamen, som ger dem tillgång till arbetsmarknaden som kvalificerade arbetstagare. En sådan yrkesexamen värderas högt av arbetsmarknaden, och arbetslösheten bland färdigutbildade lärlingar är låg.

Skolbaserade yrkesutbildningar (1–3 år, EQF-nivå 4) erbjuds på heltid vid yrkesskolor. Dessa utbildningar omfattar flertalet yrken och finns inom olika branscher. Längden på utbildningen varierar mellan yrkesval och kvalifikationsnivåer. Arbetsplatsträning erbjuds på skolan eller i form av praktikplatser.

Inom lärlingssystemet finns lärare som arbetar i yrkesskolor och som arbetar som utbildare på arbetsplatser. Särskilda kvalifikationer krävs för att få vara yrkeslärare.

På yrkesskolor måste lärare ha en universitetsexamen på masternivå (EQF-nivå 7) för att undervisa i allmänna ämnen, eller magisterexamen i ett specifikt tekniskt område för att undervisa i den praktiska delen av undervisningen. De genomgår också en

praktisk utbildning på till exempel en yrkesskola. Efter studierna måste personen genomgå en prövotid på 12 till 24 månader.

Handledaren på företaget inom lärlingssystemet ansvarar för lärlingens arbetsplatsutbildning och har en viktig roll för att utveckla hens professionella identitet och yrkesmässiga kompetenser. Enligt lagen om yrkesutbildning från 2005 ska en handledare: (a) vara minst 24 år gammal, (b) ha en relevant yrkesutbildning på EQF-nivå 4, (c) ha tillräcklig relevant yrkeserfarenhet och kunskap och (d) ha kompetens inom pedagogik i linje med officiella krav.

Tyskland har precis som Sverige många flyktingar och invandrare. Tyskland arbetar på olika sätt för att dessa personer snabbt ska komma in på den tyska arbetsmarknaden:

1. Vägledningsprogrammet

Deltagarna lär sig yrkestyska och får socio-pedagogiskt stöd. Första fasen är i en workshop-miljö där de får en chans att testa några yrken för att se vad som passar dem. De förbereds också på arbetsmarknadens krav.

Andra fasen spenderas på ett företag där de får testa sina kunskaper och se om yrket passar dem. Där får de lära sig om yrket i första hand, och företagen får träffa potentiella anställda.

Under programmets gång får deltagarna intensiv språkutbildning och specialiserad yrkestyska. De får verbal och skriftlig feedback på sina framsteg.

2. Mentorskap under yrkesutbildningen

Det här är ett initiativ som finns för de elever som läser en yrkesutbildning. Tanken är att stödja dem genom skolgången, säkerställa att de slutför sin utbildning, får en yrkesorientering och inleder ett lärlingsskap. Vissa delar av detta riktas specifikt mot flyktingar. De ges språkutbildning och får socio-pedagogiskt stöd.

3. Allmän arbetsmarknadskunskap

I tysk grundskola får eleverna gå en kurs i arbetsmarknadskunskap. Detta gäller även för flyktingar och nyanlända invandrare. De går programmet med sina tyska klasskamrater. Programmet har inte anpassats med flyktingar i åtanke, men deras behov tas särskilt i beaktande av personalen.

4. Yrkesutbildning – jämförelse mellan sju europeiska länder

Tio grundfrågor – sju länder

1. Hur kommer branscherna in?

De olika länderna har alla yrkespraktik eller lärlingssystem. I länder där lärlingsutbildning är den förhärskande utbildningsformen måste företagen ta ett stort ansvar. Typiska lärlingsländer är Tyskland och Nederländerna och i diagram 12 ovan framgår också att i dessa två länder erbjuder mer än hälften av alla företag med fler än 10 anställda praktik eller lärlingsplats. Andelen som tar emot elever på praktik eller lärlingsplats är låg i Sverige enligt samma statistik. Det kan finnas flera förklaringar till detta: Dels att Sverige har lägst andel yrkeselever av alla jämförda länder och dessutom en relativt sett kort APL-tid och att det därför faktiskt finns en mindre efterfrågan på praktik- och lärlingsplatser jämfört med de andra länderna. Dels att statistiken enbart beaktar företag med fler än 10 anställda, och att Sverige har en mycket stor andel små företag (småföretag i Sverige motsvarar 94,5 procent av samtliga företag, medan motsvarande siffra för Tyskland är 82,1 procent enligt Eurostat 2017).

Diagram 12. Andel företag med fler än 10 anställda som erbjuder yrkespraktik

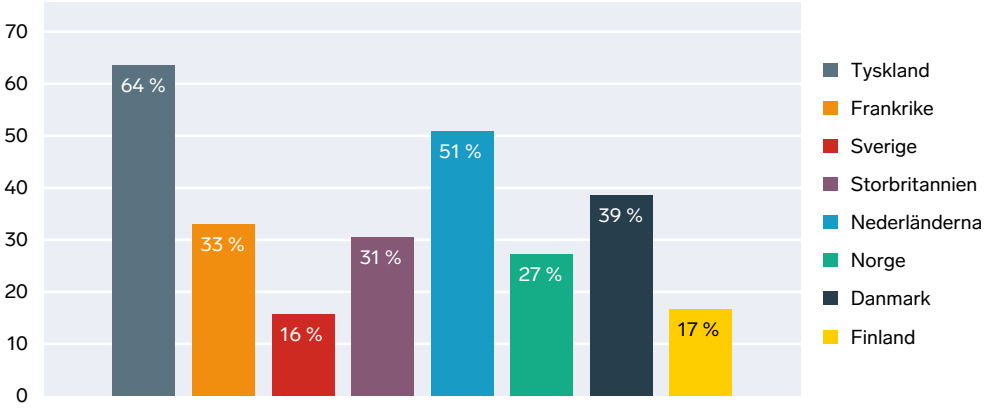

Källa: Eurostat, 2015.

Det finns olika sätt att hantera branschens intresse av att forma yrkesutbildningen:

- branschen styr yrkesutbildningen (Tyskland till exempel)
- branschen styr de delar som är mot yrkesutgångar (Nederländerna)
- branschen har majoritet i styrelser som styr yrkesutbildningar (Norge till exempel)
- branschen sitter med i råd som ger input till myndigheter (Sverige till exempel).

Branscherna styr yrkesutbildningen

Att titta på Tysklands yrkesutbildningssystem för att få en bild av ett branschstyrt system är rimligt i ett EU-perspektiv (det finns andra länder som har en helt privatiserad yrkesutbildning som i det perspektivet har en ännu högre nivå av branschstyrning). I Tyskland styrs yrkesutbildningen på dess översta nivå (lagar etc.) av regeringen. På utförarnivå är det dock arbetsgivarna som har den starkaste ställningen.

Arbetsgivarorganisationerna är bland annat delaktiga i att

- kollektivt definiera överenskomna ersättningar
- skissa på yrkesmässiga standardkrav
- utveckla nya föreskrifter för utbildningen och läroplaner
- säkerställa kvalitet på grundläggande yrkesutbildningar
- sätta in de tyska utbildningsnivåerna (DQR) i EQF-systemet.

Rent ekonomiskt bidrar den federala arbetsförmedlingen, lokala myndigheter, fackföreningar, handelskamrar, föreningar, företag, privata institutioner och individer tillsammans till finansieringen av yrkesutbildningarna. I OECD:s rapport *A Skills beyond School Review* lyfts det tyska systemet upp som ett gott exempel på när sociala partner är synnerligen involverade i yrkesutbildningssystemet. Man beskriver också att ansvarsuppdelningen för yrkesutbildningen är klar mellan de olika parterna.

Englands styrsystem för yrkesutbildning är under rekonstruktion. Femton arbetsgivarförbund inom tillverkning och industri har tagit på sig en ny roll, som tidigare låg i ett partssammansatt råd. Tidigare var det ett stort antal ackrediterade organisationer och institutioner som tog fram kvalifikationerna, grundade på nationella yrkeskvalifikationer. Nu ska istället dessa femton arbetsgivarförbund ta fram nya yrkeskvalifikationer. De har redan tagit fram nya standarder för lärlingar.

Även det lokala systemet, som för ihop arbetsmarknadens representanter och utbildningsväsendet, är nytt och intressant. Man har ett system med så kallade Local Enterprise Partnerships (LEP) som egentligen mest påminner om de svenska lokala programråden, fast de har ett enda råd för alla branscher som finns lokalt. Regeringen har nyss fattat beslut om The Localism Act, som är tänkt att ge kommuner och lokala företag ännu mer att säga till om när det gäller dimensioneringsfrågor.

Branschen styr de delar som är mot yrkesutgångar

I **Nederländerna** är parollen att det är fritt för var och en att organisera undervisning, och det är även fritt vad man ska undervisa i och hur. Med det sagt sätter utbildningsdepartementet de kvalitativa standarderna, de förväntade resultaten för yrkesutbildningarna, ämnena på respektive utbildning, innehållet på de nationella tentamina och antalet undervisningstimmar. Men när det kommer till det faktiska innehållet i utbildningarna, som till exempel kvalifikationssystem, tentamina och praktikplatser, är det samarbetsorganet SBB som styr. SBB är de som håller i all kommunikation mellan arbetsmarknadens parter och yrkesutbildningarna och är ett partssatt organ. De ackrediterar också alla de företag som vill ta emot lärlingar.

Branschen har majoritet i styrelser

I **Norge** finns ett stort antal råd, där branscherna sitter i majoritet:

- Nationella rådet för yrkesutbildning (Samarbeidsrådet for yrkesopplæring (SRY) ansvarar på en övergripande nivå.
- Åtta yrkesutbildningsråd (Faglige råd), ett för vardera yrkesutbildningsprogram.
- Länsstyrelsen för yrkesutbildning (Yrkesopplæringsnemnda) i varje län ger råd om kvalitet, karriärvägledning och regional utveckling, säkerställer att yrkesutbildningarna tillhandahåller personal till den lokala arbetsmarknaden samt förmedlar lärlingar och ger ut gesällbrev.
- Länsvisa branschspecifika granskningsnämnder (Prøvenemnder).
- Nationella överklagandenämnder (Klagenemnder) hjälper elever som blivit underkända på till exempel gesällens sluttest.

Branschen har inte samma inflytande på finansieringen som till exempel i det tyska systemet, men branschen har ett mycket stort ansvar för yrkesutbildningens utveckling i Norge.

Branschernas påverkan på dimensionering av yrkesutbildningarna skiljer sig kraftigt åt mellan länderna. I diagram 13 nedan exemplifieras detta med Sveriges ovanligt höga andel lantbruksutbildningar (naturbruk) som vida överträffar matproducenterna Frankrike och Nederländerna.

Diagram 13. Andel studerande från tre olika program

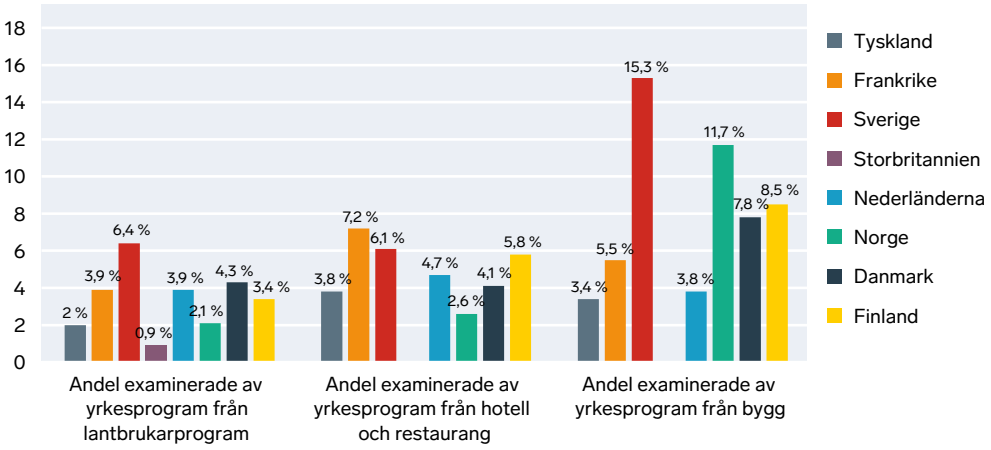

Eurostat, 2018.

Branscherna sitter med i råd som ger input till myndigheterna

I OECD-studien *A Skills beyond School Review* får **Danmark** högt betyg för sitt sätt att låta branscherna vara en aktiv del i yrkesutbildningen. Systemet beskrivs som ”robust” och att det är välstrukturerat.

Den **danska** riksdagen fastställer den övergripande ramen för yrkesutbildningen som i sin tur administreras av utbildningsdepartementet. Till skillnad från Sverige finns ingen statlig skolmyndighet, utan departementet hanterar alla de frågor som det

svenska Skolverket genomför till exempel. Utbildningsdepartementet har övergripande parlamentariskt, finansiellt och juridiskt ansvar för yrkesutbildningen och fastställer de övergripande målen för programmen samt tillhandahåller den lagstiftningsram inom vilken parterna kan anpassa läroplaner och metoder.

Utbildningsdepartementet är dimensioneringsansvariga och kan fördela medel för att uppnå detta ändamål. Arbetsmarknadens parter har en etablerad roll på alla nivåer av yrkesutbildningen. Representanter sitter med i det nationella rådet för yrkesutbildning på gymnasial nivå (Rådet for de grundlæggende Erhvervsrettede Uddannelser), som ger råd till utbildningsdepartementet i övergripande frågor gällande yrkesutbildningen. Representanter har även en rådgivande funktion i lokala utbildningskommittéer. Den viktigaste funktionen är att säkerställa att yrkesutbildningarna följer arbetsmarknadens behov.

I **Finland** tas de nationella kvalifikationskraven för respektive program fram av arbetsmarknadens parter och utbildningsdepartementet.

Branschen sitter med i råd som ger input till myndigheter

I Sverige finns tretton nationella programråd, som i princip motsvarar de nationella yrkesprogrammen. På programråden har såväl myndigheten som branschrepresentanterna möjlighet att diskutera nya förslag inom yrkesutbildningen och hur arbetsmarknadens krav och behov utvecklas. Det kan också handla om hur handledarna ute på arbetsplatserna ska få utbildning och vilka krav man kan ställa på dem.

Det nationella programrådet har ingen beslutanderätt, utan de förslag och synpunkter som kommer upp på mötena blir en del av Skolverkets beslutsunderlag.

Det är arbetsgivarorganisationer, arbetstagarorganisationer, branscher och myndigheter som nominerar personer till att sitta i de nationella programråden – men det är Skolverket som fattar beslut om vilka som utses.

2. Lärlingssystem – ja eller nej, och hur?

I alla undersökta länder finns det något sorts lärlingssystem, men också en skolförlagd yrkesutbildning (se nedan). Ett problem för flera länder är att antalet lärlingsplatser inte räcker till, vilket gör att eleverna slussas vidare till skolförlagd yrkesutbildning. Denna variant är inte alltid lika populär (kan möjligen förklaras med att lärlingar ofta får lön medan den skolförlagda yrkesutbildningen inte ger lön). I förlängningen gör det att yrkesutbildning totalt sett minskat i popularitet.

Genomgående är att lärlingssystemet är mer attraktivt än skolförlagd utbildning. Intressant är dock att flera länder har börjat med komboutbildningar där elever både får teoretisk utbildning (högskolebehörighet) och en yrkesutbildning. De länder som har den här typen av komboutbildningar beskriver dem som ett sätt att locka nya typer av elever till sina yrkesprogram. I Danmarks fall beskriver man hur man framförallt kunnat lägga på mer matematik på de tekniska yrkesutbildningarna, något som kan vara bra ur ett långsiktigt perspektiv när dessa yrken kräver allt mer avancerad teknik och matematik.

Tyskland är det land de flesta associerar med lärlingsutbildning. Till skillnad från till exempel Sverige har landet aldrig haft en period av skolförlagd yrkesutbildning, utan man har en obruten tradition av lärlingsutbildning i flertalet yrken. Handelskamrarna har en central roll i det tyska lärlingssystemet. De tar in en summa från företagen, som ska användas till yrkesutbildning. De företag som sedan tar emot en lärling får tillbaka pengar från Handelskammaren. Det blir ett pantsystem där de företag som inte tar emot lärlingar får bidra med pengar för att finansiera systemet. Det finns en annan central organisation – BIBB – som är navet i yrkesutbildningens utveckling i Tyskland (jämför med Nederländernas SBB). Här är arbetsmarknadens parter med och bestämmer om sådant som arbetsgivarnas ersättning, standardkrav för respektive yrke, läroplanernas utveckling, införlivandet av utbildningen enligt EQF-systemet med mera.

I OECD-rapporten *A Skills beyond School Review* lyfts det tyska lärlingssystemet fram som ett gott exempel på kontakt mellan branscherna och utbildningsanordnarna (som oftast är branscherna själva), men också på att nivån på utbildningen leder till att eleverna snabbt hittar ett arbete.

De tyska eleverna söker själva lärlingsplatser hos företagen och blir därefter tilldelade en skolplats. Det blir en träning i att söka arbete redan i unga år och borgar också för att det redan från början finns ett riktigt band mellan arbetsgivare och elev. Den andra sidan av myntet är att det finns elever som inte hittar någon lärlingsplats, till exempel för att man inte har ett bra kontaktnät eller inte hunnit ta sig in i det tyska samhället om man är sent invandrad. Detta kan leda till en kö för att få en lärlingsplats. På senare år har färre elever sökt lärlingsplats, medan de högskoleförberedande programmen ökat i popularitet.

I **Norge** hade man 28 900 sökande till 20 800 lärlingsplatser år 2019. Trycket på lärlingsplatser är med andra ord stort, och många elever blir hänvisade till skolbaserad yrkesutbildning för att de inte får tag på någon lärlingsplats. Den skolförlagda yrkesutbildningen beskrivs i negativa ordalag av till exempel Cedefop. Kritiken handlar både om att utbildningen har för låg kvalitet och att den blir dyr för länen som står för finansieringen.

De norska lärlingsplatserna upprättas genom ett kontrakt mellan företagen och Opplerningskontoret (kommunal nivå). Rent juridiskt är lärlingen anställd av företaget och får lön under utbildningen. Det är företaget som är ansvarigt för yrkesutbildningen som eleven får år 3–4. Det fjärde året avslutas med ett gesäll- eller yrkesprov som tagits fram i samarbete med branscherna.

I **Frankrike** kombinerar lärlingarna arbetsplatsträning hos en arbetsgivare med utbildning på ett lärlingsutbildningscenter (CFA). Lärlingskontrakt är ett alternativ som riktar sig främst till 16–29-åringar som lämnat skolan och blir ett sätt att fullfölja grundutbildningen upp till en examen eller ett examensbevis registrerat för en viss yrkeskvalifikation.

Lärlingen tillbringar 60–75 procent av utbildningen på en arbetsplats. Lärlingar har en lärlingshandledare som är ansvarig för att föra vidare kunskap och expertis samt ge arbetsuppgifter. Av de länder som har lärlingssystem har de franska lärlingarna svårast att ta sig in på arbetsmarknaden efter utbildningens slut.

I **Nederländerna** har man ett system via samarbetsorganet SBB med ackreditering av företag som har praktikplatser. Det innebär att det finns ett register över alla arbetsgivare som är godkända att ta emot en lärling eller praktikant. Man kan läsa en yrkesutbildning antingen som lärling, och då är man på en arbetsplats under minst 60 procent av tiden, eller så läser man en skolförlagd yrkesutbildning. Det innebär att man tillbringar 20–59 procent av tiden på en arbetsplats. Eleven får dock samma examen oavsett om hen gått lärlingsspåret eller det skolförlagda, och har samma behörighet.

Även **Danmark** har ett system med kontrakterade företag. Senaste noteringen var att 58 296 företag har lärlingar i Danmark, men de kan alltså ha flera lärlingsplatser per företag och från olika program. Det finns ett utbildningscenter som hanterar de elever som inte får någon lärlingsplats och som kan erbjuda kortare praktikplatser och skolförlagd yrkesutbildning.

I **Finland** är efterfrågan på lärlingsplatser större än tillgången. Det är framförallt de äldre studerande (vux-elever) som efterfrågar lärlingsplatser. Det är eleven eller den studerande själv som söker sin lärlingsplats. I det finska systemet finns inga fasta gränser för hur lång eller kort en lärlingsutbildning ska vara eller hur stor andel som ska ligga i skolan och på arbetsplatsen. Allt utgår från elevens tidigare kunskap och vad eleven behöver för att uppnå de uppställda målen. Det innebär att lärlingstiden kan bli mycket olika lång och ha olika stora andelar teori och praktik.

Lärlingen får lön enligt kollektivavtal och en särskild dagpenning utgår för vuxenstuderande under den tid som man har skolbaserad teoretisk undervisning (och man därmed inte har lön).

Precis som i Finland finns det en övervägande del vuxenlärlingar i **England**. Lärlingarna är anställda och det är stor konkurrens om de lärlingsplatser som finns. Lärlingssystemet börjar redan på EQF-nivå 1 och sträcker sig hela vägen upp till högskolenivå, det vill säga att flera av de yrkesutbildningar som i Sverige ligger på högskolan är organiserade som lärlingsutbildningar i England. De mer kvalificerade lärlingsutbildningarna (EQF 5-nivå) har ofta en högskola som medorganisatör. Intressant med det engelska lärlingssystemet är också att lärlingen får genomföra ett slutprov vid lärlingstidens slut och att lärlingen då blir bedömd av någon utsedd representant från industrin eller en lärare från en annan yrkesskola än den eleven är knuten till.

3. Vad händer med elever som inte får lärlingsplats?

Detta är ett genomgående problem för alla länder med lärlingssystem. Bristen på praktik- och lärlingsplatser har i samtliga länder lett fram till ett sidospår med skolbaserad yrkesutbildning (även om länderna själva ser detta som en dyr utväg för att klara elever som har svårt att hitta en lärlingsplats eller där en viss bransch råkat ut för lågkonjunktur). Det kan i vissa länder handla om en genomgående brist på lärlingsplatser (Norge till exempel), men det kan också handla om konjunkturpåverkad brist på platser; byggbranschen brukar lyftas som exempel på en bransch där efterfrågan på arbetskraft skiftar stort mellan åren. Bygglärlingar måste kunna få en yrkesutbildning, även om de råkar studera under år då efterfrågan är låg på byggarbetare (och antalet lärlingsplatser därmed är mycket lågt).

I **Tyskland** finns inget krav på att eleven har ett fullständigt betyg från grundskolan för att kunna gå vidare till en lärlingsutbildning. Däremot innebär ett fullständigt betyg en stor fördel när man ska söka lärlingsanställning. Av de elever som fick en lärlingsanställning 2019 var det endast 3,5 procent som inte hade ett sådant intyg. För att möta behovet av dem som inte fått en lärlingsanställning har Tyskland ett system med skolbaserad yrkesutbildning (1–3 år).

Även **Danmark** har problem med ungdomar som inte klarar konkurrensen för att få ett lärlingsjobb. Man har skapat 50 utbildningscenter som i sin tur är kopplade till yrkesinstitutionerna. Här får eleverna en skolbaserad yrkesutbildning varvad med praktik av olika längd. I OECD:s studie *A Skills beyond School Review* lyfter man att det danska skolförlagda systemets styrka ligger i att det är obligatoriskt med arbetsplatsträning för de danska yrkeseleverna.

Det **engelska** systemet liknar det danska. De elever som inte klarar av att få en lärlingsplats kan istället få en praktikplats. Det erbjuds även till arbetslösa eller andra som behöver extra stöd. Praktikplatsen är, trots sitt namn, mest fokuserad på matematik och engelska men ger också arbetsplatspraktik. Tanken är att eleverna ska kunna få en lärlingsplats efter högst sex månaders praktik. I OECD-studien *A Skills beyond School Review* lyfter man fram det engelska systemets flexibilitet och bredd – här finns många alternativ för den som vill utbilda sig inom något yrke. Det handlar både om vem som anordnar, krav på förkunskap och längden på utbildning. Å andra sidan kritiserar OECD den uppsjö av kvalifikationer som detta breda system leder till. Det kan vara svårt för en studerande att förstå vilken nivå en utbildning ligger på och vilka utbildningar som bygger på varandra.

I **Nederländerna** är bristen på praktik- och lärlingsplatser ett stort bekymmer. I landet finns två modeller för yrkesutbildning: antingen skolbaserad undervisning där eleverna har 20–59 procent av sin undervisning på en arbetsplats eller det duala systemet där 60 procent eller mer av tiden är på en arbetsplats. Under de senare åren har allt fler elever sökt sig till den skolbaserade undervisningen. På det nederländska utbildningsministeriet tror man att detta är en spegling av att det är mycket svårt för elever att hitta en lärlingsplats. I OECD:s rapport *A Skills beyond School Review* lyfts den stora andelen arbetsplatsförlagd utbildning, även inom den skolförlagda yrkesutbildningen, fram som något som är positivt inom det nederländska systemet. OECD poängterar att det är viktigt för Nederländerna att fortsätta ha ett nära samarbete med arbetsgivare med flera för att fortsätta få tillgång till ett tillräckligt antal praktikplatser och lärlingsplatser.

I **Finland** ligger ansvaret för att hitta en lämplig lärlingsplats på eleverna. Tiden de är på lärlingsplatsen är förhållandevis lång – mellan 70–80 procent av den totala utbildningstiden ska tillbringas på arbetsplatsen. Det är framförallt inom vuxenutbildningen som lärlingsutbildning är attraktivt. Den stora attraktiviteten har lett till problem som liknar dem i de övriga studerade länderna – det finns helt enkelt inte platser till alla som vill bli lärlingar. För dem som önskar att bli lärlingar, men som inte får en lärlingsplats, finns skolbaserad yrkesutbildning.

Norge har ett stort överskott av elever som söker lärlingsplatser. För att hjälpa de elever som inte får någon plats, oftast svagare elever med bristande betyg, har länsstyrelserna fått i uppdrag att ta fram utbildningspaket för dem. Det är då frågan om skolförlagd yrkesutbildning som anses både dålig och dyr.

4. Utbildningens längd

Diagram 14. Snittålder då ungdomar med endast gymnasieexamen examineras (elever med examensår 2009)

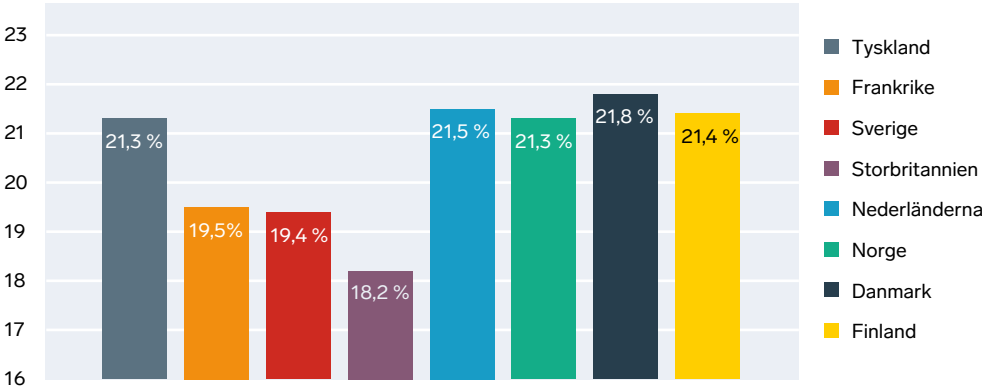

Källa: Eurostat 2018.

Finland är det land som går längst enligt principen ”learning outcome”. Systemet är fullt ut uppbyggt på att alla elever valideras och att man därefter gör en individuell studieplan. De områden som eleven redan behärskar behöver hen inte läsa, medan luckorna ska täppas till. Framförallt inom vuxenutbildningen, där eleverna kan förväntas ha väldigt olika kunskaper med sig in i utbildningen, innebär detta att utbildningslängden blir mycket olika lång.

Nederländerna har ett mycket flexibelt system för yrkesutbildning. Här finns utbildningar på ett år, två år och tre år. Från politiskt håll har man markerat att det i Nederländerna krävs att man uppnått en yrkesutbildning på minst EQF 2-nivå för att stå till arbetsmarknadens förfogande i landet. I OECD:s rapport *A Skills beyond School Review* påpekar man att EQF 1 inte är avsett att ge en kvalifikation som leder direkt till jobb, men att det trots det är elever som väljer det här spåret för att sedan söka arbete direkt. Dessa elever har stora svårigheter att få ett arbete, eftersom det finns mycket få arbetstillfällen på EQF-nivå 1.

Norge sticker ut med sin långa utbildningstid. Det vanliga spåret – yrkesutbildning via lärling alternativt skolbaserad yrkesutbildning – är fyra år långt. Det finns möjlighet att ovanpå detta lägga till extra teori, vilket går ut över sommarlov och andra ledigheter och dessutom ger ett ökat antal undervisningstimmar i veckan (för att få högskolebehörighet).

Tyskland har ett flexibelt system där eleven kan gå allt från 1 till 3 år. Eleverna får då olika typ av certifikat. Detta gäller även **England** som har lärlingssystem från högstadiet ända upp till högskolenivå om man vill det. Det är alltså möjligt att påbörja sin lärlingsutbildning på EQF-nivå 1, och nå en viss låg nivå av yrkeskunskap. Men man kan också, vilket är vanligast, gå in på EQF-nivå 3 och vara lärling i två–tre år.

5. Komboutbildningar

I **Danmark** har man ett utbildningspaket som kallas EUX. Det är en yrkesutbildning som kombinerar yrkesutbildning (som leder till en yrkesexamen eller gesällbrev) med en teoretisk utbildning. Den hamnar på EQF-skalan på 4–5 och ger behörighet att komma in på högskolor i Danmark på samma nivå som dem som läst en tvåårig teoretisk gymnasieutbildning. Utbildningens längd varierar beroende på vilket yrke det är. Exempel på yrkesutgångar som man kan välja inom EUX är kock, trädgårdsmästare och tandtekniker. Totalt sett finns det 45 yrkesutbildningar inom EUX, uppdelade på sju huvudgrupper. Utbildningen är olika upplagd beroende på om yrket hamnar under merkantila utbildningar (kontor, finans, detaljhandel, eventmakare med flera) eller tekniska utbildningar. En genomgående ambition är att lägga till de teoretiska ämnen som hör bäst ihop med yrkesutbildningen. Till exempel får de elever som läser till elektriker läsa mycket mer matematik. De handelsinriktade utbildningarna, om man väljer EUX, har ett första år som är rent teoretiskt medan de tekniska utbildningarna varvar teori och praktik. Vid kontakt med danska utbildningsdepartementet rapporterar de att intresset bland danska elever är stort för EUX – man uppskattar att en tredjedel av alla yrkeselever väljer den här modellen. Det finns också problem med det nya systemet. Den del av EUX som har de handelsrelaterade utbildningarna har många avhopp, något som man kopplar till att det fortfarande inte är riktigt klart för eleverna varför de ska anstränga sig extra mycket utan att de med säkerhet vet om de får någon användning för sin extra teoretiska kunskap. Inom de tekniska utbildningarna är avhoppen inte alls lika många. Ett annat problem är att det är svårt att genomföra förändringar inom en EUX-utbildning eftersom det är så många parter inblandade (såväl högskolan, arbetsmarknadens parter som ministeriet etc.). Skolor kan också ha svårt att erbjuda både teoretiska kurser och yrkeskurser.

I **Norge** finns systemet YSK som innebär att elever som läser fyra år för att få sin yrkesexamen (2 + 2 år) läser till ytterligare kurser i teoretiska ämnen för att få högskolebehörighet. Det innebär att eleven har fler undervisningstimmar i veckan, men också att eleven läser kurser på delar av sommarlov och andra ledigheter. Man kan också se det norska systemet med val efter två års studier som en komboutbildning, fast på en lägre nivå. Efter två års utbildning, där eleven från början valt yrkesprogram, kan eleven välja att endast läsa ett år till på ett högskoleförberedande spår. Då får eleven behörighet till universitetsstudier men har inte en full yrkesexamen. Denna möjlighet väljer 27,8 procent av alla de elever som går 2 + 2-spåret.

6. Integration

Ett särskilt intressant exempel är hur man arbetar med flyktingar i Tyskland. Sverige och Tyskland var de två länder som tog emot flest flyktingar från Syrien 2015 – och som dessutom haft en situation med flyktingar som inte behärskat språket (jämför med England och Frankrike som har stora andelar av flyktingar som har haft grundläggande kunskaper i språket).

I Tyskland arbetar ministeriet för utbildning och forskning med tre initiativ med syfte att utbilda och förbereda flyktingar och nyanlända invandrare inför arbetsmarknaden:

- Vägledningsprogram för flyktingar

Deltagarna lär sig specialiserad terminologi och får socio-pedagogiskt stöd. Första fasen är i en workshop-miljö där de får en inblick i och en chans att testa 1–3 yrken för att se vad som passar dem. De förbereds också på arbetsmarknadens krav.

Andra fasen spenderas på ett företag där de får testa sina kunskaper och se om yrket passar dem. Där får de lära sig om yrket i första hand, och företagen får träffa potentiella anställda.

Under programmets gång får deltagarna intensiv språkutbildning och specialiserad språkutbildning. Dessutom får de stöd på det sätt som bedöms nödvändigt. De får verbal och skriftlig feedback på sina framsteg.

- Yrkesutbildning mot certifikat

Det här är ett initiativ som finns för de elever som läser en yrkesutbildning. Tanken är att stödja dem genom skolgången, säkerställa att de slutför sin utbildning, får en orientering av arbetsmarknaden och inleder ett lärlingsskap. Vissa delar av detta riktas specifikt mot flyktingar. De ges språkutbildning och får socio-pedagogiskt stöd.

- Orienteringskurser på grundskolenivå

I tysk grundskola går eleverna ett program för att orientera sig på arbetsmarknaden. Detta gäller även för flyktingar och nyanlända invandrare. De går programmet med sina tyska klasskamrater. Programmet har inte anpassats med flyktingar i åtanke, men deras behov tas i beaktning av projektpersonalen.

7. Vägledning

Den **danska** gymnasiesystemet har fyra breda ingångar, som var och en har sitt första år gemensamt för de elever som valt det. För eleverna som till exempel valt teknisk ingång väntar ett år med allmänna ämnen blandat med yrkespraktik, medan de kommande åren har mycket mer specialiserade ämnen. Danskarna argumenterar för sin lösning med att det ger eleverna en chans att fundera över sina val och att det är mycket enkelt att byta inriktning under början av gymnasiet. Genomströmningen förväntas öka.

Finland ger varje elev en egen kompetensutvecklingsplan när man startar sina studier. I denna plan ingår också vad målet med studierna är – tänker sig eleven att gå vidare till någon kvalificerad yrkesutbildning efter gymnasiet eller högskolestudier? Genom planen, som följs upp genom studiegången, får eleven en vägledning under hela gymnasiet.

I **Nederländerna** ligger ansvaret för vägledningen på samarbetsorganet SBB. Det är tänkt som ett nav i mitten av utbildningssystemet, arbetsmarknaden och de frågor som finns kring lärlings- och praktikplatser. I SBB sitter representanter för

arbetsmarknadens parter och de olika utbildningsanordnarna. Motsvarigheten till Arbetsförmedlingen, UWV, har också ett ansvar att informera om arbetsmarknaden och att vägleda personer som har svårt att hitta ett arbete eller en utbildning på egen hand.

8. Behörighet till högskolan

Som nämnts i tidigare kapitel är mängden teoretisk utbildning inom gymnasial yrkesutbildning olika mellan länderna. Vad vi undersöker i detta kapitel är vilken behörighet till högre studier som yrkeselever erhåller samt ifall det kan påverka hur attraktiv utbildningen är. I diagram 15 nedan anges dels hur stor andel av de examinerade som har behörighet till högre studier, dels hur stor andel av de examinerade som har valt en yrkesutbildning på gymnasiet. Norge har dessvärre inte jämförbar statistik.

Diagram 15. Andel examinerade från yrkesgymnasium med behörighet till högre studier samt andel som väljer gymnasieutbildning

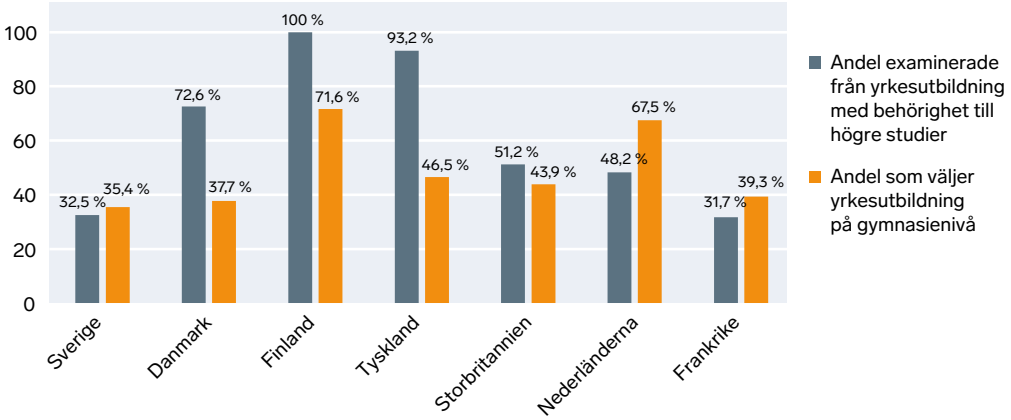

Källa: Eurostat, 2019.

I diagrammet framgår det att **Tyskland** och **Finland** sticker ut i antalet examinerade med högskolebehörighet. För Finlands del korrelerar det även med ett högt söktryck till yrkesutbildningarna. Tyskland har även de ett, relativt sett, högt antal examinerade som valt en yrkesutbildning. I **Finland** ger alla gymnasieprogram behörighet i formell mening till högskolan. Dock måste eleven klara ett intagningsprov. Dessutom måste eleven ha ett yrkesutbildningscertifikat som visar att hen fullföljt gymnasieutbildningen. **Tyskland**, som i övrigt ses som ett föredöme i mycket av det som OECD skriver i sin rapport *A Skills beyond School Review*, får viss kritik för att det fortfarande är oklart hur vägen mellan yrkesutbildning och akademiska utbildningar ser ut. Vidare påpekar OECD att det dessutom är få elever som väljer att läsa vidare på universitet efter det att de läst en yrkesutbildning.

I **Nederländerna** väljer hela två tredjedelar av de examinerade en yrkesutbildning. Detta trots att färre än hälften ges behörighet till högre studier, vilket kan förklaras av ett system präglat av individuella möjligheter att forma sitt program. I **Nederländerna**

finns två spår för yrkesutbildning på gymnasial nivå. Dels ett dualt system, dels ett skolbaserat. Båda systemen kan ge behörighet till högskolan (inte generellt) beroende på val av högskoleutbildning. I **Danmark** är däremot situationen den omvända. I Danmark är nästan tre fjärdedelar behöriga till högre studier, men endast en dryg tredjedel väljer yrkesutbildningen på gymnasiet. Danmark gör skillnad på dem som läst den vanliga yrkesutbildningen (lärling eller skolbaserad) och de som läst i EUX-systemet. De elever som valt vanlig yrkesutbildning har inte generell behörighet till högskolestudier. Vissa kortare kurser på högskolan är dock öppna för dessa lever, vilket delvis kan förklara den höga andelen examinerade med behörighet till högre studier. De elever som däremot läst EUX har behörighet till en vidare krets av högskolestudier.

England, vilket i diagrammet inkluderar hela Storbritannien, har en balanserad nivå mellan de som väljer ett yrkesprogram på gymnasiet samt andelen behöriga till högre studier, dock med en viss övervikt för antalet behöriga som överstiger hälften. I Englands system ingår lärlingsutbildningen som en möjlig väg till högskolestudier för att studera yrkesämnen på EQF-nivå 5–7. Dessutom erbjuder England yrkesutbildning vid tidigare ålder än flertalet andra jämförda länder, vilket sammantaget skapar en tydlig röd tråd för elever som vill utbilda sig inom ett särskilt yrke.

Frankrike, vars demografi påminner om Sveriges, har dessutom liknande nivåer för antalet examinerade inom yrkesutbildning samt andel högskolebehöriga. Efter avslutad grundutbildning i Frankrike ges eleven tre möjligheter: ett generellt program, ett övergripande yrkesprogram eller ett tekniskt spetsprogram. Inom det övergripande yrkesprogrammet är behörighet till högre studier inte ett obligatorium utan behöver väljas självmant.

Norges system påminner om det danska. De elever som väljer yrkesutbildning börjar med att läsa två år varvat med teori och praktiska ämnen för att sedan kunna välja om de vill fördjupa sig i yrkesämnen ytterligare två år eller om de vill gå vidare mot högskoleförberedande studier i ett år (det vill säga sammantaget tre års studier på gymnasienivå). För de elever som valt yrkesspåret, och läst i fyra år, finns en garanti om att få läsa högskoleförberedande kurser ett år efter avslutad gymnasieutbildning. Efter detta femte år är eleven behörig till högskolestudier.

9. Klarar sig yrkeselever bättre på arbetsmarknaden?

I tidigare kapitel presenterades hur stor andel av de examinerade som valt ett yrkesprogram samt ifall det korrelerade med andelen behöriga till högre studier. För att besvara ett sådant antagande bör fler aspekter lyftas in. Drygt 70 procent av **Finlands** gymnasieelever väljer antagligen inte en yrkesutbildning för att det ger universitetsbehörighet, utan för att utbildningen ger arbete inom den sektor man utbildat sig mot. Låt oss därför undersöka hur en yrkesutbildning skiljer sig från en högskoleförberedande gymnasieutbildning efter avklarade studier. I diagram 16 nedan jämförs högskoleförberedande och yrkesgymnasial utbildning, sett till hur stor andel som får ett arbete ett till tre år efter avslutade studier, ifall gymnasieexamen var ens högsta påbörjade studier.

Diagram 16. Får nyexaminerade yrkeselever jobb snabbare än övriga gymnasieelever? (Norden)

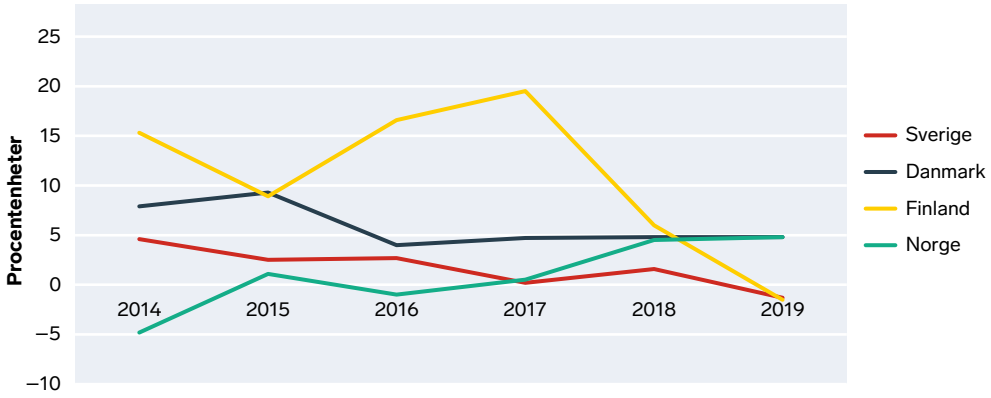

Här jämförs examinerade gymnasieelever med en högskoleförberedande utbildning respektive yrkesutbildning. Summan anges i procentenheter där en positiv summa är övervikt för yrkesutbildning och vice versa. Statistiken omfattar elever som har avslutat sina studier för ett till tre år sedan ifall det är elevens högsta avklarade studier.

Källa: Eurostat, 2020.

Som grafen i diagram 16 visar är situationen relativt likartad i Norden. Det är något färre i Sverige, likt **Finland**, som har gått ut yrkesgymnasiet och fått ett arbete inom ett till tre år, än de som gått ett högskoleförberedande gymnasieprogram. Det har emellertid inte alltid varit så. Yrkeselever i **Finland** har tidigare haft betydligt bättre arbetsmarknadsutsikter, medan **Norge** har haft en motsatt utveckling. I **Sverige** har arbetsmarknadsutsikterna för nyexaminerade yrkeselever jämfört med elever från högskoleförberedande elever gått något neråt, vilket bör ses i ljuset av överlag goda arbetslivsförutsättningar för elever som fullgjort sin gymnasieutbildning. Många nyexaminerade elever från högskoleförberedande program väljer att arbeta en tid innan de eventuellt studerar vidare, och dessa personer har också haft relativt lätt att få ett arbete.

Utanför Norden är trenden betydligt mer positiv för examinerade inom ett yrkesprogram. Se diagram 17. Nyexaminerade yrkeselever i **Tyskland** har lyckats ungefär 15 procentenheter bättre än elever i motsvarande högskoleförberedande program sedan 2014. **Frankrike**, drygt 30 procentenheter högre, sticker i sammanhanget ut. **Frankrike** har en stor andel unga och andel födda utomlands, likt **Sverige**, men arbetsutsikterna skiljer sig betydligt mellan länderna sett till vilka gymnasieexaminerade som erbjuds arbete. Det kan förklaras delvis genom högre arbetslöshetstal i **Frankrike**.

Diagram 17. Får nyexaminerade yrkeselever jobb snabbare än övriga gymnasieelever? (Övriga länder)

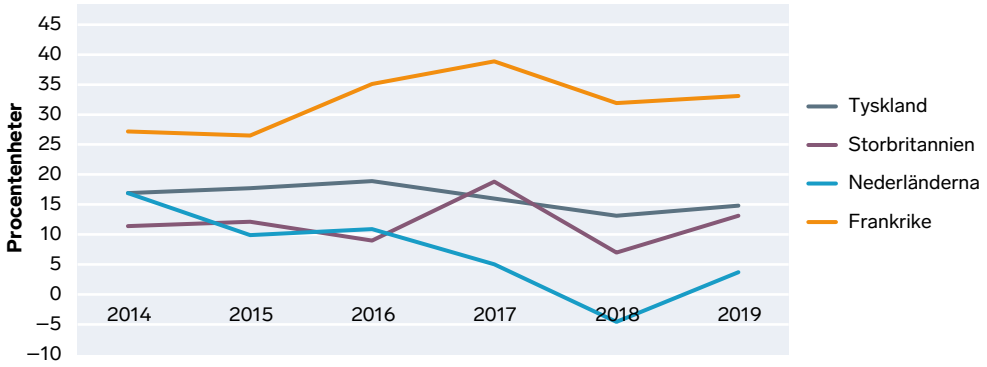

Här jämförs examinerade gymnasieelever med en högskoleförberedande utbildning respektive yrkesutbildning. Summan anges i procent där en positiv summa är övervikt för yrkesutbildning och vice versa. Statistiken omfattar elever som har avslutat sina studier för ett till tre år sedan ifall det är elevens högsta avklarade studier.

Eurostat, 2020.

10. Yrkesutbildning eller högre studier?

Resultatet i föregående kapitel skulle kunna bero på vilka elever vid högskoleförberedande gymnasieutbildningar som studerar vidare och inte. Låt oss därför återupprepa föregående kapitels jämförelse, dock mellan yrkeselever och samtliga med minst en gymnasieexamen. Se diagram 18.

Diagram 18. Får nyexaminerade yrkeselever jobb snabbare än övriga?

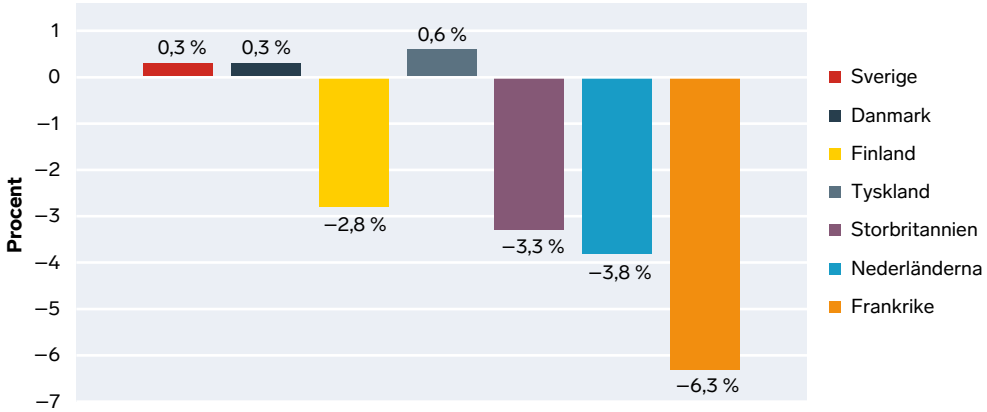

Här jämförs examinerade gymnasieelever med en yrkesgymnasieutbildning och samtliga med minst en gymnasieexamen. Summan anges i procent där en positiv summa är en övervikt för yrkesutbildning och vice versa. Statistiken omfattar elever som har avslutat sina studier för ett till tre år sedan ifall det är elevens högsta avklarade studier.

Eurostat, 2018.

Som framgår av diagram 18 är **Frankrikes** yrkeselever, relativt sett, sämst rustade jämfört med resterande länder. Det betyder dock inte att **Frankrikes** yrkesutbildning är undermålig. I förra kapitlet stack **Frankrikes** yrkesgymnasieutbildning ut i jämförelse med den högskoleförberedande. Det vittnar snarare om stora skillnader inom utbildningssystemet samt om hur mycket högre studier, framförallt inom yrkesutbildning, premieras.

Sverige, **Danmark** och **Tyskland** har en liten övervikt för examinerade yrkeselever år 2018. Det är en kvalitetsstämpel för ländernas yrkesutbildning. Men det vittnar även om att högre studier inom yrkesutbildning eventuellt inte premieras. I **Frankrike**, **England** och **Nederländerna** blir elever vid yrkesgymnasierna tidigt medvetna om vilka vägval som krävs för att kunna avancera till högre studier och vad det kan innebära för deras framtida arbetsutsikter. Det tillför såväl en röd tråd i utbildningen som ett eventuellt incitament för vidare studier inom yrkesutbildningen.

Källor

Danmark

Cedefop ReferNet VET in Europe reports (2018). https://www.refernet.de/dokumente/pdf/2018_CR_DK.pdf (Hämtad 2020-12-14)

Cedefop (2020). Developments in vocational education and training policy in 2015–19: Denmark. Cedefop monitoring and analysis of VET policies. https://www.cedefop.europa.eu/files/developments_in_vocational_education_and_training_po licy_in_2015-19_denmark.pdf (Hämtad 2020-12-14)

Ministry of Children and Education. Adult vocational training. https://eng.uvm.dk/adult-education-and-continuing-training/adult-vocational-training (Hämtad 2020-12-14)

Finland

Cedefop (2020). Developments in vocational education and training policy in 2015–19: Finland. Cedefop monitoring and analysis of VET policies. https://www.cedefop.europa.eu/files/developments_in_vocational_education_and_training_policy_in_2015-19_finland.pdf (Hämtad 2020-12-14)

Cedefop (2019). Vocational education and training in Finland: short description. Luxembourg: Publications Office. http://data.europa.eu/doi/10.2801/841614 (Hämtad 2020-12-14)

Ministry of Education and Culture. Vocational education and training in Finland. https://minedu.fi/en/vocational-education-and-training (Hämtad 2020-12-14)

Frankrike

Cedefop (2020). Developments in vocational education and training policy in 2015–19: France. Cedefop monitoring and analysis of VET policies. https://www.cedefop.europa.eu/files/developments_in_vocational_education_and_training_policy_in_2015-19_france.pdf (Hämtad 2020-12-14)

Centre Inffo (2019). Vocational education and training in Europe: France. Cedefop ReferNet VET in Europe reports 2018. http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/2019/Vocational_Education_Training_Europe_France_2018_Cedefop_ReferNet.pdf (Hämtad 2020-12-14)

The European Quality Assurance in Vocational Education and Training. Description of the VET System in France. https://www.eqavet.eu/what-we-do/implementing-the-framework/france (Hämtad 2020-12-14)

Nederländerna

Cedefop (2020) Developments in vocational education and training policy in 2015–19: the Netherlands. Cedefop monitoring and analysis of VET policies. https://www.cedefop.europa.eu/files/developments_in_vocational_education_and_training_policy_in_2015-19_netherlands.pdf (Hämtad 2020-12-14)

Smulders, H., Cox, A., Westerhuis, A. (2019). Vocational education and training in Europe: Netherlands. Cedefop ReferNet VET in Europe reports 2018. http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/2019/Vocational_Education_Training_Europe_Netherlands_2018_Cedefop_ReferNet.pdf (Hämtad 2020-12-14)

Vocational Education Labour Market. Dutch educational system. https://www.s-bb.nl/en/education/dutch-educational-system (Hämtad 2020-12-14)

Norge

Cedefop (2020). Developments in vocational education and training policy in 2015–19: Norway. Cedefop monitoring and analysis of VET policies. https://www.cedefop.europa.eu/files/developments_in_vocational_education_and_training_policy_in_2015-19_norway.pdf (Hämtad 2020-12-14)

Haukås, Margareth; Skjervheim, Kjersti (2018). Vocational education and training in Europe – Norway. Cedefop ReferNet VET in Europe reports. http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/2019/Vocational_Education_Training_Europe_Norway_2018_Cedefop_ReferNet.pdf (Hämtad 2020-12-14)

The Norwegian Agency for International Cooperation and Quality Enhancement in Higher Education (Diku) (2020). International mobility in apprenticeships: focus on long-term mobility: Norway. Cedefop ReferNet thematic perspectives series. https://cumulus.cedefop.europa.eu/files/vetelib/2018/international_mobility_apprenticeship_Norway_Cedefop_ReferNet.pdf (Hämtad 2020-12-14)

Storbritannien

Abusland, T. (2019). Vocational education and training in Europe: United Kingdom. Cedefop ReferNet VET in Europe reports 2018. https://cumulus.cedefop.europa.eu/files/vetelib/2019/Vocational_Education_Training_Europe_United_Kingdom_2018_Cedefop_ReferNet.pdf (Hämtad 2020-12-14)

British Council. The UK Skills System – An Introduction. 2015. https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/f165_uk_skills_sector_study_web.pdf (Hämtad 2020-12-14)

Cedefop (2020). Developments in vocational education and training policy in 2015–19: England. Cedefop monitoring and analysis of VET policies. https://www.cedefop.europa.eu/files/developments_in_vocational_education_and_training_policy_in_2015-19_uk_england.pdf (Hämtad 2020-12-14)

Tyskland

Cedefop (2020). Developments in vocational education and training policy in 2015-19: Germany. Cedefop monitoring and analysis of VET policies. https://www.cedefop.europa.eu/files/developments_in_vocational_education_and_training_policy_in_2015-19_germany.pdf (Hämtad 2020-12-14)

Cedefop (2020). Vocational education and training in Germany: short description. Luxembourg: Publications Office of the European Union. https://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/4184 (Hämtad 2020-12-14)

Federal Ministry of Education and Research. The German Vocational Training System. https://www.bmbf.de/en/the-german-vocational-training-system-2129.html (Hämtad 2020-12-14)

German Office for International Cooperation in Vocational Education and Training. Tasks of GOVET. https://www.govet.international/en/2352.php (Hämtad 2020-12-14)

Hippach-Schneider, U.; Huismann, A. (2019). Vocational education and training in Europe: Germany. Cedefop ReferNet VET in Europe reports 2018. https://cumulus.cedefop.europa.eu/files/vetelib/2019/Vocational_Education_Training_Europe_Germany_2018_Cedefop_ReferNet.pdf (Hämtad 2020-12-14)

Huismann, A. (2020). International mobility in apprenticeships: focus on long-term mobility: Germany. Cedefop ReferNet thematic perspectives series. https://cumulus.cedefop.europa.eu/files/vetelib/2018/international_mobility_apprenticeship_Germany_Cedefop_ReferNet.pdf (Hämtad 2020-12-14)

Övergripande

Cedefop (2020). Perceptions on adult learning and continuing vocational education and training in Europe. Second opinion survey – Volume 1. Member States. Luxembourg: Publications Office. Cedefop reference series; No 117. http://data.europa.eu/doi/10.2801/717676 (Hämtad 2020-12-14)

European Commission, Osnabrück Declaration 2020. https://www.cedefop.europa.eu/files/osnabrueck_declaration_eu2020.pdf (Hämtad 2020-12-14)

European Commission. The European Skills Agenda. https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1223&langId=en (Hämtad 2020-12-14)

European Trade Union Committee for Education. Could micro-credentials undermine VET and higher education qualifications?. 2020. https://www.csee-etuce.org/en/news/etuce/3906-could-micro-credentials-undermine-vet-and-higher-education-qualifications (Hämtad 2020-12-14)

OECD 2020, Education at a Glance 2020: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/69096873-en (Hämtad 2020-12-14)

OECD (2018), Education at a Glance 2020: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris, https://data.oecd.org/eduresource/public-spending-on-education.htm (Hämtad 2020-12-14)

OECD (2016), Getting Skills Right: Sweden, OECD Publishing, Paris, https://dx.doi.org/10.1787/9789264265479-en (Hämtad 2020-12-14)

OECD (2014), Skills Beyond School: Synthesis Report, OECD Reviews of Vocational Education and Training, OECD Publishing. https://www.oecd-ilibrary.org/education/skills-beyond-school_9789264214682-en (Hämtad 2020-12-14)

SOU 2019:4. Utredningen om en utvecklad studie- och yrkesvägledning. *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle: delbetänkande*.

SOU 2015:97. Yrkesprogramsutredningen. *Välja yrke: slutbetänkande*.

Databas

Eurostat 2017-2020. Education and training: Participation in education and training; Learning Mobility; Education personnel; Education finance; Education and training outcomes; Languages; Education-administrative data until 2012 (ISCED 1997); Past series. https://ec.europa.eu/eurostat/web/education-and-training/data/database (Hämtad 2020-12-14)

Intervjuer

Jens Björnåvold, utbildningsråd Cedefop

David Atchoarena, direktör UIL Unesco

Viil Gombos, senior advisor Kunnskapsdepartementet Norge

Freja Mørch, Styrelsen för undervisning och kvalitet, Danmark

Paul van der Bas, public affairs advisor, UWV, Holland

Bilaga 1. Röster om utmaningar och möjligheter inom yrkesutbildningen – intervjuer med experter inom yrkesutbildning

Micro-credentials kommer att bli viktiga!

Intervju, **Jens Björnåvold**, senior expert på Cedefops Brysselkontor

– Det finns en klar tendens att antalet specifika kvalifikationer för yrkesutbildningar går ner. Vi ser det på bred front i EU. Där det tidigare var tio specifika kvalifikationer, inom byggsektorn till exempel, är man nu nere i 3–4. De två stora frågorna för yrkesutbildningen i EU är: Hur ser en gemensam utbildningsbas ut och hur ska vi organisera specialiseringen?

Det säger Jens Björnåvold, senior expert på yrkesutbildning på Cedefop, EU:s myndighet för livslångt lärande. Han har arbetat med yrkesutbildning i hela sitt liv och följt de olika strömningarna som skett.

– Jämför man med andra politikområden är det mycket som är konstant inom yrkesutbildningen. Det tror jag beror på att de flesta länder har ett system där arbetsmarknadens parter är med och formar innehållet. Titta till exempel på när östblocket gick med i EU! Väldigt många av deras samhällssystem förändrades, men yrkesutbildningen är sig ganska lik.

Det finns ett problem med likvärdigheten inom EU, understryker Jens Björnåvold. Vissa länder satsar mycket mindre på yrkesutbildning än andra. Det finns länder med en stark tradition av yrkesutbildning. Tyskland och Österrike är två bra exempel på det. Men så finns det andra länder som har valt att lyfta upp de akademiska yrkena och där de praktiska yrkena fallit tillbaka. Det är ett stort problem.

Jens Björnåvold lyfter att yrkesutbildningen just nu är under stark utveckling. I många länder satsar man på en högre nivå av yrkesutbildning – något som översatt till det svenska systemet skulle kunna kallas Yrkeshögskolan. Det är ett svar på ett allt större behov av en specialiserad yrkesutbildning, inte sällan för dem som redan är ute på arbetsmarknaden.

– Jag tycker det är jättespännande att följa vad som händer i Tyskland. Där stiftade man en ny lag kring yrkesutbildning i januari 2020. Det är en professionell yrkesutbildning som ligger på EQF 5. Här kan andra länder hitta inspiration.

Men det är inte enbart i Tyskland som Jens hittar goda och intressanta exempel. Två andra länder som han håller ett särskilt öga på är Finland och Frankrike. Det är inte varje dag som Finland och Frankrike nämns tillsammans inom utbildningspolitiken – men nu är det dags. Det som förenar de två länderna är synen på reell kompetens.

Den som behöver yrkesutbildning ska kunna få det när som helst och personen ska få det på sin individuella nivå. Med hjälp av validering ska utbildningsanordnaren kunna skräddarsy en utbildning (ofta utifrån ett lärlingskoncept). Tanken är också att gymnasieutbildning och vuxenutbildning ska ha ett budgetsamarbete.

– Jag tror att det här nya sättet att tänka utbildning kommer att chocka övriga utbildningssystem! Det är för tidigt att dra några slutsatser av deras system än, men det är ett otroligt intressant försök. Om detta fungerar så kan det vara lösningen på hur man kan ordna ett flexibelt och resurssnålt system.

På frågan kring vilka specifika frågor inom yrkesutbildningen som kommer stå på högkant i framtiden är Jens Björnåvold helt säker på sitt svar – det är micro-credentials.

Det råder ingen tvekan om att detta kommer att bli den stora utmaningen för all vuxenutbildning inom EU. Här finns stora möjligheter men också enorma problem.

– Jag tvekar inte att säga att vissa av dessa utbildningar gränsar till bedrägerier, säger Jens Björnåvold.

Vad betyder egentligen micro-credentials? Jo, det är alla dessa korta utbildningar, ofta kopplade till någon sorts certifikat eller diplom, som säljs inte minst via nätet. Det som började som gratis filmklipp från kurser på universiteten har nu utvecklat sig till en stor marknad där mängder med mer eller mindre seriösa utbildningsanordnare säljer kurser. Vissa kurser är bra, andra är mindre bra. Men det som är det stora problemet med de här kurserna är att det är svårt för den studerande att värdera vad den här utbildningen egentligen är värd. Hur ser de tänka arbetsgivarna på utbildningen? Hur kopplar utbildningen till andra utbildningssystem?

– Vi behöver få någon ordning på dessa kurser. Det är rimligt att de som köper sådana här kurser får vad de betalar för. Inom EU pratar vi mycket om ’currency’, alltså att det måste finnas ett värderingssystem kopplat till de här utbildningarna. Om det är en certifierad utbildning så måste man ha klart för sig vem det är som certifierar den. Är det branschen dit utbildningen riktar sig, ja då har utbildningen ett värde. Men om certifieringen enbart består i att utbildningsanordnaren skriver ett intyg på att man gått den kurs som utbildningsanordnaren själv har lagt upp, ja då är det inte säkert att den accepteras av tilltänkta arbetsgivare. Vi kallar dessa för ”fake-currency”, en sorts lurendrejeri helt enkelt.

Det så kallade Osnabrückfördraget – som är en fortsättning på den process som inleddes med Köpenhamnsfördraget från 2002 – antogs 2020. Frågan är om det nya fördraget kommer att innebära stora förändringar? Det tror nu inte Jens.

– Jag tror man ska se Osnabrückfördraget för vad det är – en politisk kompromissprodukt. Men det är viktigt att det kommer till stånd. Yrkesutbildningen behöver en bas för internationellt samarbete, precis som den högre utbildningen har Bologna. Men nej, jag tror inte att det är någon dramatik i förslaget, avslutar Jens Björnåvold.

Yrkesutbildningen och akademin måste komma närmare varandra

Intervju med David Atchoarena, direktör UIL (Unesco)

Unescos organisation för vuxenutbildning, UIL, har kommit med en ny rapport: Embracing a culture of lifelong learning. Den är ett bidrag till Unescos stora ”The Futuree of Education Initiative”.

I UIL:s senaste rapport beskriver man hur man vill omvandla gymnasieskolor och universitet till institutioner för livslångt lärande. Frågan är om det betyder ett utbildningssystem som är neutralt för ålder?

David Atchoarena, direktör för UIL, säger att organiserade utbildningar i blandade grupper ofta är fördelaktiga, detta gäller särskilt för vuxenutbildning. Det är viktigt att se deltagarnas bakgrund som en viktig resurs – ja det är en nyckel till inlärningsprocessen. Det skiljer sig markant från den mer traditionella pedagogiken, där barn ofta förstås som en ”tom sida” som måste fyllas med innehåll.

Det här innebär också att det blir mer och mer ifrågasatt att sätta en gräns för utbildning vid till exempel 65 år. Nu kanske det blir så att gränsen för ”äldre vuxna” snarare går vid 70. Deras deltagande uppfattas som nyckeln ur ett socioekonomiskt perspektiv. Här finns en rad fördelar, som personlig tillfredsställelse genom kontinuerligt lärande, men också att kunna förlänga arbetstiden utöver de 65 år som är pensionsåldern i många länder.

Att omvandla skolor och universitet till institutioner för livslångt lärande innebär också att man öppnar upp för samhället. Detta skulle innebära att överbrygga klyftan mellan skolor och familjer, engagera skolan i att främja och stödja familjens lärande, öppna universitet för äldre elever genom att införa mer flexibilitet i tillgång och tillhandahålla nya kurser som svarar på nya behov i samhället.

En aktuell fråga, inte minst via Osnabrückfördraget, är olika typer av sparkonton för utbildning. David Atchoarena påpekar att arbetsgivarsponsrad ALE (vuxenutbildning och utbildning) har blivit allt viktigare. Den representerar en stor del av all vuxenutbildning när det gäller resurser (tid och ekonomi). Sådana sparkonton är inte helt nya; många länder har infört till exempel utbildningskuponger, det finns instrument för betald utbildningsledighet (till exempel i många av de tyska federala delstaterna, men deltagandet är lågt eftersom deltagarna är tveksamma till att ansöka hos sin arbetsgivare som kan ha en negativ syn på anställda som ber om betald tid för att lära sig om ämnen som ligger utanför dennes kontroll). Redan 1997 inleddes inom ramen för CONFINTEA V ett initiativ om ”en timme om dagen för lärande”. Den initiativet fick tyvärr inte ett så stort genomslag.

– Många av de tidigare försöken att införa enskilda lärandekonton gav blandade resultat, ofta på grund av dåligt genomförande och ibland rent bedrägeri. Även om tekniken kan lösa många av de frågor som vi tidigare ställts inför verkar trenden nu snarare vara att hitta nya tillvägagångssätt, som är mer attraktiva för eleverna. Ett intressant exempel, och förmodligen det mest avancerade, finns i Singapore med Skills Future-initiativet, säger David Atchoarena.

Osnabrückfördraget har ingett förhoppningar om positiva förändringar inom yrkesutbildningarna. I en tid av digitalisering, förändrade krav på arbetsmarknaden och med en negativ demografisk utveckling i många EU-länder spelar yrkesutbildning en nyckelroll. Kraven på kvalificerade arbetstagare har blivit fler inom många områden. Yrkesutbildning bör öppna karriärmöjligheter för fler ungdomar och vuxna. Vi behöver mer av fortbildning och livslångt lärande för att förbereda dem för framtidens jobb. Det tyska EU-rådets ordförandeskap kommer att göra särskilda ansträngningar för att utöka distansutbildningar och för att säkerställa kontinuerliga utbildningsmöjligheter för alla.

– I det europeiska samarbetet måste dessa ansträngningar gå hand i hand med lärarnas kvalifikationer. Nationella plattformar för ett modernt, digitalt stöd till lärande och undervisning ska finnas i den nya Europass-portalen, säger David Atchoarena.

EUX-systemet lyfter dansk yrkesutbildning!

Intervju med Freja Mørch, fullmäktig i Styrelsen för undervisning och kvalitet

I Danmark har man startat en ny komboutbildning med både yrkesutbildning och teoretisk utbildning. Den började testas 2010 och erbjöds då endast inom bygg. Sedan reformerades systemet år 2014 och utökades till fler områden. Testet började på allvar, med ett större antal elever, år 2014–2015. Idag erbjuder man 45 yrkesutbildningar som arbetar med EUX-formatet. Freja Mørch beskriver avsikten med försöket så här:

– Vår avsikt var att locka fler ungdomar till yrkesutbildning genom att också implementera akademiska inslag från den traditionella gymnasieutbildningen. På det sättet finns fler möjligheter efter att eleverna har fått sin examen. Det fungerar som en vanlig yrkesutbildning med ett extra teoretiskt lager från gymnasiet. Vi tar inte bort någonting – det är bara ett extra lager.

Eleverna är lika kvalificerade till högskoleutbildningar och till ett kvalificerat yrke som de som studerar på ett traditionellt gymnasium och yrkesgymnasium – eller till och med mer. Elever som går EUX-programmet istället för en traditionell yrkesutbildning har möjlighet att ansöka till universitet och ett brett utbud av ytterligare utbildningar. Det är ett utmärkt alternativ för dem som vill ha både gymnasiala och yrkesmässiga meriter. Det är inte nödvändigtvis bättre än en klassisk yrkesutbildning – det är mycket krävande på grund av att läroplanerna från både yrkesutbildningen och den akademiska utbildningen måste täckas under en relativt kort tidsperiod. Så det är bara ett bra alternativ för dem som faktiskt är villiga att arbeta med den akademiska delen.

Det har funnits problem med att nå ut till alla arbetsgivare om vad det nya programmet innebär. Freja Mørch beskriver det så här:

– Vi har hört rykten om att vissa arbetsgivare är mindre benägna att anställa studenter från EUX-program eftersom de har längre skolgång. Om det är sant beror det förmodligen på brist på information om vad EUX är. En missuppfattning kan vara att yrkesdelen har minskat till förmån för införandet av akademiska studier. Vi arbetar med att informera allmänheten om vad EUX är så att detta inte inträffar.

Mer än en tredjedel av de studenter som ansöker om yrkesutbildning efter grundskolan väljer att starta med EUX-programmet. Det finns dock många problem. Det kan vara utmanande för skolorna att kombinera båda världarna av utbildning. Ibland krävs till exempel olika lokaler för att täcka allt som krävs i läroplanen. Många olika system måste kommunicera. Studenter på handelsprogrammen blir dessutom berättigade till övergång till högre utbildning efter bara två års skolgång. På de tekniska programmen måste de genomföra hela programmet innan de är berättigade till högre utbildning.

Det nya systemet lockar många yngre studenter och finns på flera yrkesprogram. Men systemet fungerar bättre på vissa områden än andra. EUX är utformat så att det blir synergi mellan de yrkesmässiga delarna av utbildningen och det akademiska. De saker man lär sig under yrkesdelarna bör återspegla det akademiska arbetet och vice versa, så att eleverna så ofta som möjligt förstärker det nuvarande inlärningselementet i båda delarna av utbildningen. Vissa områden inom yrkesutbildningen är mer överförbara till den akademiska världen. Det finns gott om matte i det elektriska programmet, så matematiklektionerna går hand i hand med yrkesarbetet. Andra är svårare att sammanfläta. Det finns färre timmar totalt för akademiskt arbete än i den traditionella gymnasieutbildningen, så det är viktigt att de inslagen delvis täcks i yrkesdelen av utbildningen. Vissa gymnasieämnen är svårare än andra att inkludera i yrkesdelen. Danska och engelska, till exempel. Förhoppningen är, säger Freja Mørch, att resultatet ska bli att EUX-modellen tillför värde till båda delarna.

Inledningsvis hade man i Danmark en hel del diskussioner om hur man kan få EUX att leva upp till gymnasiestandarden och se till att läroplanen täcktes helt. I Danmark finns nu sju EUX-modeller som styr strukturen i de 45 olika utbildningarna. En del av det som gör EUX attraktivt för unga är att det ger dem en yrkes- och akademisk examen inom en rimlig tidsram. Programmet kan inte vara för långt, annars riskeras attraktiviteten, resonerar danskarna. Samtidigt kan det inte vara för kort, för då täcker det inte alla nödvändiga delar.

– Att göra förändringar inom EUX kan vara svårt eftersom det finns så många instanser som är involverade i yrkesutbildning, och de måste alla komma överens. Det kan vara utmanande men det är en mycket viktig del av arbetet, avslutar Freja Mørch.

Ett påbyggt yrkesprogram för ”skolelys”!

Intervju med Viil Gombos, senior advisor på Kunnskapsdepartementet i Norge

I Norge har man ett nytt system med yrkesutbildning som byggs på med extra teoretiska studier – YSK. Det är en fyraårig utbildning som ger eleverna både en yrkeskompetens och ett studieintyg. Viil Gombos säger att hennes bedömning är att det är större fokus på yrkesdelen, men eleverna läser de akademiska ämnen som krävs för att få sina studieintyg. Dock läser de nog inte riktigt lika många akademiska kurser som de som går traditionellt gymnasium.

En vanlig gymnasieutbildning är tre år lång och en vanlig yrkesutbildning är fyra år lång, så för att hinna med att ge eleverna både studieintyg och yrkeskompetens på bara fyra år krävs en hög intensitet på studierna. Detta betyder till exempel kortare sommarlov.

YSK-utbildningarna styrs inte på en nationell nivå, utan av fylkeskommunerna (motsvarande län i Sverige). Därför finns inte möjligheten att gå YSK överallt, utan bara i de fylken som valt att satsa på dem. Det leder också till att utbildningarna kan anpassa sig enklare då förändringar i kursplanen inte måste gå via staten. Fylkeskommunerna har en bättre förståelse av den lokala arbetsmarknaden och kan strukturera utbildningen därefter.

YSK-utbildningarna är inte så populära, men har eventuellt ökat i popularitet de senaste åren.

– Vi har nog ingen ordentlig översikt då det inte är styrt nationellt. De senaste sex, sju åren har intresset för yrkesutbildning generellt ökat och därmed intresset för YSK också. Bilden av yrkesutbildning har börjat förändras, säger Viil Gombos.

Den större arbetsbördan för eleverna kan minska programmens attraktivitet. Studenterna måste vara väldigt motiverade. Studietempot är högt och eleverna måste göra en del uppoffringar som de som går de mer traditionella utbildningarna inte behöver.

Finns det då logistiska problem i att försöka kombinera akademisk och yrkesutbildning? Nej, inte enligt Viil Gombos. Hon menar att det är vanligt att yrkesutbildningar och traditionell gymnasieutbildning äger rum på samma skola. På det sättet kan de flesta behov tillgodoses då, exempelvis finns alla lärare som krävs för de akademiska momenten på plats. Det börjar dessutom bli ännu vanligare att akademisk och yrkesutbildning sker på samma skola.

– Jag tror att det är bra att det är så. Då slipper elever som vill gå en yrkesutbildning skiljas från sina vänner som vill gå akademisk gymnasieutbildning. Dessutom delas de inte in i fack på samma sätt som om utbildningar sker på olika skolor. Det brukar bli en väldigt bra miljö på skolorna som har båda typer av utbildning, säger Viil Gombos.

Vi har entusiastiska medarbetare som brinner för sitt jobb!

Intervju med Paul van der Bas, public affairs advisor på UWV (motsvarande Arbetsförmedlingen i Holland)

Många pekar på Holland som extra duktiga på yrkesrådgivning, och UWV:s arbete lyfts särskilt fram. Vi intervjuade Paul van der Bas på UWV om vad han trodde det var som gjorde just deras arbete så effektivt.

Han lyfte upp det hårda arbete som UWV utför för att hjälpa sina klienter att hitta en arbetsplats och att man tar hänsyn till deras individuella behov. Om några till exempel har funktionshinder tittar man på deras specifika situation och vad de skulle kunna klara av. Kanske kan de arbeta deltid om de får viss hjälp.

Människor kommer inte aktivt själva för att få hjälp utav UWV, utan blir anvisade dit av myndigheter. UWV får inte tilldelade uppdrag från kommunerna men samarbetar med dem. Kommunerna har arbetsgivare och UWV har register över personer som söker arbete.

Vilka specifika målgrupper har UWV?

– Vår målgrupp är människor som, oavsett anledning, förlorat sitt jobb eller inte kan arbeta. Naturligtvis kräver vissa människor mer hjälp än andra, men vi försöker inte aktivt arbeta mer med någon viss åldersgrupp. Vi är enligt lag skyldiga att hjälpa dem som behöver det, svarar Paul van der Bas.

En del av finansieringen kommer från den offentliga budgeten och en del från premierna som arbetsgivarna är skyldiga att betala (motsvarande svenska arbetsgivaravgifter). När det gäller förmåner för personer med sjukfrånvaro är arbetsgivaren först ansvarig för att stödja den anställde. Arbetsgivaren är ansvarig för att göra en medicinsk bedömning om arbetstagaren kan arbeta. Arbetsgivaren är också ansvarig för att upprätta en återhämtningsplan för att säkerställa att arbetstagaren kan återgå till arbetet så snabbt som möjligt. Arbetsgivaren är enligt lag skyldig att göra sitt bästa för att se till att den sjuka medarbetaren återintegreras och inte tappar sitt jobb på grund av sjukdomen. Den anställde kommer till UWV när han eller hon inte återhämtar sig eller har förlorat sitt jobb. Sedan utvärderar man arbetsgivarens process och avgör om den har utförts korrekt. Det är först då man börjar betala ut förmåner.

– Rådgivarna på UWN börjar med att skapa en profil för kunden och se vad hen har gjort tidigare och vilka förmågor hen har, för att hitta en lämplig position. Ofta är kundens främsta behov en förstärkning av självförtroendet. Kanske har hen varit utan jobb under en längre tid och har tappat förtroendet för sina förmågor och sitt professionella värde. Att höja den personens självförtroende kan göra hela skillnaden, säger Paul van der Bas. Rådgivarna är extremt passionerade och hängivna sina klienter och de försöker säkerställa en anställning så snabbt som möjligt. Ju längre någon har varit utan jobb, desto svårare är det att hitta ett nytt.

Paul van der Bas beskriver att UWV har register över företag där man har klienter, så att de vet vilka företag som är villiga att skaffa sig arbetskraft med hjälp av UWV och är vana vid det.

– Vi försöker hålla kontakten med dem för att se hur det går. Det finns också några initiativ i Nederländerna som ser till att personer med funktionsnedsättning kan hitta arbete, och vissa kommuner har en budget för subventioner som syftar till att belöna dem som anställer dem. Så det är ofta ett alternativ för några av våra klienter, säger Paul van der Bas.

www.svensktnaringsliv.se
Storgatan 19, 114 82 Stockholm
Telefon 08-553 430 00

Tryck: Arkitektkopia AB, Bromma, 2021